

Položaj Roma u Međimurju i varaždinsko-koprivničkoj Podravini i usporedba s položajem Roma u slovenskom Prekomurju i Mađarskoj

Škilja, Filip

Source / Izvornik: **Kulturna prožimanja: antropološke perspektive, 2013, 159 - 190**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:303:731350>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute for Migration Research - Institutional repository for storing papers and data sets](#)

Filip Škiljan

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
filipskiljan@yahoo.co.uk

Položaj Roma u Međimurju i varaždinsko-koprivničkoj Podravini i usporedba s položajem Roma u slovenskom Prekomurju i Mađarskoj

Autor u tekstu donosi informacije o položaju Roma na području Međimurja, varaždinske Podravine i koprivničke Podravine uspoređujući ih sa položajem Roma u Mađarskoj i slovenskom Prekomurju. Metodologija rada se zasniva na istraživanju romske populacije u Međimurju i Podravini putem dubinskih intervjua s pojedinim predstavnicima romskih naselja. Autor se u tekstu bavi diskriminacijom i segregacijom romske nacionalne manjine u sjeverozapadnoj Hrvatskoj te podatke dobivene putem dubinskih intervjua uspoređuje s podacima iz literature o slovenskim i mađarskim Romima. Autor u tekstu donosi i statističke podatke o broju Roma u obrađenim regijama.

Uvod

Do današnjih dana napisan je veći broj radova o Romima i njihovu položaju u Hrvatskoj. Istraživano područje bila je čitava Hrvatska, a u sklopu toga i Međimurje i varaždinsko-koprivnička Podravina. Jedan dio radova nastao je na temelju rezultata anketa koje su provedene u romskim naseljima.¹ Drugi dio radova odnosio se na pravni, povijesni, geografski, socijalni i obrazovni položaj Roma. Metodom intervjua pri istraživanju služili su se tek neki hrvatski istraživači.² Iako je romska populacija (Roma Bajaša) najbrojnija upravo na području Međimurja i varaždinsko-koprivničke Podravine, podrobna istraživanja vezana za ovo područje provodili su tek jedan hrvatski geograf, jedna

Ključne riječi: Hrvatska;
Međimurje; Podravina;
Romi; diskriminacija;
segregacija; Prekomurje;
Mađarska.

¹ Vidi npr. radove objavljene u zborniku *Kako žive hrvatski Romi*, Zagreb 2005; ili radove objavljene u časopisu *Društvena istraživanja*, god. 9 (2000), br. 2–3 (46–47).

² Najbolji primjer korištenja ove metode na Romima je Šikić-Mićunović 2005.

antropologinja i nekoliko pedagoga.³ Od romske populacije zazire velik broj ljudi, a mnogi istraživači se boje ući u romska naselja, koja su na ovom području uglavnom prostorno segregirana od hrvatskih naselja. Osim toga, Romi su još uvijek za većinu stanovnika Hrvatske civilizacijski problem, a ispadi rasističkog sadržaja primjetni su na mnogobrojnim internet stranicama, ali i stranicama časopisa, novina, a ponekad i na televiziji. Usporedbom Roma u ovom dijelu Hrvatske i prekomurskih Roma u Sloveniji vidljivo je da se uglavnom radi o istoj populaciji. Njihov je položaj prema istraživanju koje sam proveo ipak bolji u slovenskom Prekomurju i u Mađarskoj.

Metodološke napomene

Rad se zasniva na metodi intervjua. Razgovori su obavljani tijekom proljeća 2011. godine u 14 naselja, tj. na području Kuršanca, Gornjeg Kuršanca, Paraga (Trnovec), Lončareva (Podturen), Sitnica (Mursko Središće), Kotoribe, Piškorovca (Držimurec), Goričana, Orehovice i Pribislavca u Međimurskoj županiji, Strmca i Ludbrega u Varaždinskoj županiji i Stiske (Đurđevac) i Drnja u Koprivničko-križevačkoj županiji, uglavnom s predstavnicima naselja, ali i s pojedincima koji su bili voljni razgovarati o položaju Roma na njihovom području.⁴ Upitnik koji je upotrijebljen tom prilikom zasnivao se na ovim pitanjima: osobni podaci (ime i prezime, godina rođenja, mjesto rođenja, nacionalnost i vjeroispovijest), vrijeme doseljenja u naselje ili vrijeme doseljavanja predaka u naselje, vrijeme nastajanja naselja, stupanj obrazovanja, zaposlenje i način privređivanja, broj zaposlenih u naselju, oblici diskriminacije, problemi sa školovanjem djece, odnosi između Roma unutar naselja i u okolini, najveći broj članova jednog kućanstva u naselju, položaj Roma u vrijeme Domovinskog rata, članstvo u nekoj romskoj udruzi, problemi infrastrukturnog tipa u naselju, higijena i higijenske prilike, prehrana, mogućnost odseljavanja iz naselja, ulazak u brak s nekim tko nije romske nacionalnosti i razlozi kratkotrajnog životnog vijeka Roma. Dakako da se iskazi pojedinaca zasnivaju na njihovim osobnim stavovima, ali bez obzira na tu činjenicu, oni jasno govore o problemima romske zajednice na spomenutom području. U radu će biti promatrani odgovori vezani za položaj romskih naselja, oblike diskriminacije i školovanje Roma u Međimurju i varaždinsko-koprivničkoj Podravini. Nakon iznesenih podataka za područje Međimurja i varaždinsko-koprivničke Podravine

³ Za istraživanje Roma u Međimurju i Podravini nezaobilazni su radovi Hrvoja Šlezaka, profesora zemljopisa u Kuršancu (Šlezak 2009, Šlezak 2010), antropologinje Lynette Šikić Mićunović (2005), pedagoga Nikole Vukovića (Vuković 2002) i pedagoga Nevena Hrvatića (Hrvatić 1984). Vrijedan je i prilog Ivana Magdalenića (Magdalenić 1995, Magdalenić 1995a).

⁴ Razgovori su vođeni s informantima: Đ. H. (1968.), Stiska; D. B. (1984.), Stiska; Z. H. (1989.), Drnje; F. H. (1974.), Molve; A. O. (1969.), Ludbreg; D. O. (1990.), Ludbreg; D. B. (1972.), Kotoriba; J. B. (stariji) (1949.), Lončarevo; J. B. (mlađi) (1984.), Lončarevo; Z. K. (1961.), Goričan; M. I. (1976.), Orehovica; M. B. (1980.), Orehovica; I. O. (J.), (1966.), Piškorovec; J. I. (1977.), Gornji Kuršanec; Z. Đ (1976.), Gornji Kuršanec; J. P. (1965.), Kuršanec; Z. O. (1980.), Strmec; V. O. (1957.), Trnovec; S. L. (1964.), Pribislavec; Z. O. (1968.), Pribislavec; Ž. B. (1962.), Pribislavec; R. H. (1958.), Sitnice; M. M. (1982.), Sitnice.

izneseni su i podaci za područje Prekomurja i Mađarske koji su prikupljeni na temelju literature i izvještaja slovenskih vladinih ureda i nevladinih organizacija.

Doseljavanje Roma u Međimurje, Prekomurje i Mađarsku i položaj njihovih naselja kao preduvjet za njihovu integraciju u hrvatsko/slovensko/mađarsko društvo

Na području Međimurja i varaždinsko-koprivničke Podravine Romi obitavaju već više od 300 godina.⁵ Prvi Romi u Međimurju spominju se u Legradu 1688. godine, kada je ondje kršteno dijete ciganskog vojvode Ivana (Taradi 1990, 27–28). Međutim, najveći broj Roma Bajaša naselio se u Podravinu i Međimurje nakon 1855. iz Rumunjske i Mađarske, kada su im rumunjske vlasti dozvolile slobodno kretanje. Međimurski i podravski Romi Bajaši u najvećem broju slučajeva govore jezikom *ljimba d bjaš*, koji je jedna vrsta starorumunjskog govora, čime se razlikuju od većine ostalih Roma u Hrvatskoj.⁶ Broj Roma u Međimurju prema rezultatima popisa iz 2001. 2887, što znači 30,5% svih Roma u Hrvatskoj, ili 2,4% stanovništva županije.⁷ Romski doseljenici u Međimurje zabilježeni su u Podturenu, naselju uz rijeku Muru, sredinom 19. stoljeća. Ondje su prvi Romi doselili najkasnije 1866., kada je u matičnim knjigama zabilježen Rom Adam Bogdan, pored kojeg je upisan datum rođenja i narodnost *zingarus* (Vugrinčić 2008, 18). I jedan dio ostalih romskih naselja vrlo su vjerojatno nastala u tome vremenu, ali pouzdanih podataka o njihovu prvom spominjanju nemamo.⁸ J. B., predstavnik današnjeg naselja Lončarevo, tvrdi kako se nekadašnje romsko naselje u Podturenu zvalo Matekovec, a kako je naziv Lončarevo dobilo tek nakon Drugog svjetskog rata. Najstarija kuća u Lončarevu ima oko 60 godina, a romsko naselje Lončarevo od Podturena dijeli obližnja šuma.⁹ J. B. se prisjeća da je u njegovom djetinjstvu naselje bilo znatno manje i da se sastojalo od zemunica u kojima su živjeli. »Nas osmero smo živjeli u dvije sobe koje su bile veličine 4X3 i 4X4.« Lončarevo danas broji 38 obitelji ili 312 stanovnika.¹⁰ Za romsko naselje u Gornjem Kuršancu J. I. kazuje kako je najstarija kuća sagrađena 1968. godine, a kako broj osoba koje žive u ovom naselju iznosi 78 stanovnika. Između hrvatskog i romskog dijela Gornjeg

⁵ Prema popisu stanovništva iz 2001. godine na području Hrvatske obitavalo je 9463 Roma, no tome broju treba pridodati još najmanje 30000 osoba koje se ne izjašnjavaju kao Romi, tako da je sveukupan broj Roma u Hrvatskoj 2001. godine iznosio oko 40000.

⁶ Ostali autohtoni Romi pripadaju skupinama Kalderaša i Lovara, a govore romani *chib*. Prema usporedbi popisa iz 1991. u kojem je broj Roma u Hrvatskoj bio 6695, svega ih je 3410 bilo starosjedilaca, dok su svi ostali bili doseljenici, ponajviše s Kosova i iz Bosne i Hercegovine u veće hrvatske gradove. (Hrvatić 2000a, 260).

⁷ www.dzs.hr

⁸ Prvi se Romi u Hrvatskoj javljaju 1362. godine u Dubrovniku, a 1373. se spominju u Zagrebu. Krajem 15. i početkom 16. stoljeća Romi se javljaju u Puli i u Šibeniku.

⁹ Podaci o udaljenosti romskih naselja od neromskih dijelova naselja i o preprekama kojima su romska naselja odvojena od neromskih dijelova naselja preuzeta su iz Šlezak (2009, 77).

¹⁰ Za pojedina naselja dan je tek okvirno (možda gđjegdje i pogrešan) broj stanovnika na temelju izvještaja ispitanih mještana.

Kuršanca nalazi se željeznička pruga. D. B. iz Kotoribe kazuje kako je lokacija nekadašnjeg romskog naselja u Kotoribi do 1982. godine bila na adresi Josipa Slavenskog, a kako su kolibe smetale obližnjim Hrvatima, pa je te godine poduzeto iseljavanje Roma na današnju lokaciju koja se nalazi odijeljena od hrvatskog dijela naselja prugom i kanalom. Tadašnje općinske vlasti obavezale su se da će Romima sagraditi kuće na novoj lokaciji, ali od predviđenih 30 tek ih je pet podignuto. Ostalo su podigli sami Romi. Sve nastambe se vode pod adresom Kolodvorska 4, a udaljene su oko kilometar od neromskog dijela naselja. U naselju živi oko 50 obitelji koje broje 300 ljudi, a u hrvatskom dijelu Kotoribe živi još oko 100 Roma. Na području Donje Dubrave romsko naselje je propalo zbog poplave. Romi su trebali dobiti po 10.000 eura da kupe ili sagrade kuće u obližnjim selima, ali im je isplaćen tek dio te svote, pa su kuće koje su kupili, uglavnom u susjednoj Podravini, u vrlo lošem stanju i neprikladne za stanovanje. Z. K. iz Goričana kazuje kako su prve romske kuće u Goričanu sagrađene 1951. ili 1952. godine. Romsko naselje u Goričanu predstavlja jedna ulica koja je prostorno segregirana od hrvatskog dijela naselja kanalom, a u njoj živi 56 Roma u 13 kućanstava. M. I. iz Orehovice kazuje kako je romsko naselje u Orehovici staro »sigurno 120 godina«, ali kako je premješteno s prvobitne lokacije koja je bila bliže današnjoj centrali na rijeci Dravi. U naselju kruži priča da im je neki grof dao da se nasele na toj lokaciji. Kuće koje su bile na prvobitnoj lokaciji bile su načinjene od blata, a bilo ih je svega pet ili šest. Naselje broji oko 700 stanovnika, a udaljeno je oko 900 metara od neromskog dijela naselja. Prema kazivanju I.O. (J.) iz Piškorovca naselje u Piškorovcu je staro stotinu godina, ali je najstarija kuća, koja još postoji, podignuta 1942. godine. Naselje u Piškorovcu od najbližeg sela Držimurca udaljeno je kilometar i pol, a odvojeno je od njega šumom i kanalom. U naselju živi 681 Rom u 108 kuća¹¹. Ž. B. iz Pribislavca kazuje da su prve kuće u romskom dijelu Pribislavca podignute oko 1920. godine. U naselju postoji legenda da je grof Festetić, koji je bio vlasnik dvorca u Pribislavcu, zapravo bio Rom. Navodno je stari grof želio muško dijete. Kad je grofica otišla radi porođaja u bolnicu (?), ondje je sreła Ciganku koja je rodila dječaka. Grofica je rodila kćer, pa su Ciganka i grofica zamijenile djecu. Festetić je navodno volio cigansku glazbu pa je Rome pozivao da mu sviraju u dvorcu; a putujući po okolici znao je prepoznati kvalitetno drvo za izradu korita. Romsko naselje Pribislavec odvojeno je od hrvatskog dijela prometnicom i prugom, udaljeno je oko 150 metara od neromskog dijela naselja, a broji 210 obitelji ili oko 1000 stanovnika. U romskom naselju Kuršanec J. P. kazuje kako je najstarija kuća podignuta prije osamdeset godina, a da je naselje još starije. U vrijeme njegove bake u naselju je bilo svega osam kuća. Naselje je oko kilometar udaljeno od hrvatskog dijela Kuršanca, a prema procjenama J. P. broji oko 1320 stanovnika.¹² Hrvoje Šlezak, koji je posebno podrobno proučavao ovo naselje, proveo je interni popis stanovništva u tome naselju 2009. godine i izračunao je da je te godine u naselju bilo 955 stanovnika, od čega su većina bili Romi (Šlezak 2010, 82). V. O. iz naselja Parag (pokraj Trnovca) tvrdi da je naselje staro 116 godina. Romsko naselje

¹¹ www.dzs.hr.

¹² Taj podatak nije uvjerljiv, jer je ukupan broj stanovnika Kuršanca 1598 prema rezultatima popisa iz 2011. godine.

je odnedavno (2004./2005.) postalo samostalno od Trnovca, ali su stanovnici zbog toga vrlo nezadovoljni. Naselje ima 1208 stanovnika i 303 stambene jedinice i udaljeno je oko 300 metara od hrvatskog dijela naselja.¹³ Naselje Sitnice, koje zapravo predstavlja jednu ulicu udaljenu 1200 metara od Murskog Središća, prema kazivanju R. H, nastalo je još u vrijeme Austro-Ugarske. Prema lokalnoj legendi naselje su ustanovila dva brata i dvije sestre koji su došli iz Mađarske. Prema procjeni M. M. iz Sitnica kod Murskog Središća, Roma u tome naselju ima između 350 i 400. Z. O. iz Strmca u Varaždinskoj županiji kazuje kako je romsko naselje Strmec nastalo prije šezdeset ili sedamdeset godina, a kako broj stanovnika iznosi oko 600. Naselje Stiska u Đurđevcu ima oko 600 stanovnika i nastalo je sredinom 19. stoljeća, a današnji stanovnici naselja doselili su iz Mađarske i iz Međimurja nakon 1945. godine (Hrvić 1984, 159). Naselje u Ludbregu, koje je od mjesta Ludbreg odvojeno željezničkom prugom, ima oko 60 stanovnika. Romsko naselje u Ludbregu se ranije nalazilo bliže centru, nedaleko današnjeg svetišta, ali su Romi premješteni na novu lokaciju, na mjesto stare klaonice, oko 1981. godine.¹⁴ Najlošiji uvjeti života su u romskom naselju Sveti Đurđ koje predstavlja pravi *slum*, a na čijem području nisam uspio razgovarati ni sa jednom osobom (Šikić-Mićunović 2005, 217).

Vidljivo je iz priloženog da su najstarija romska naselja u Međimurju stara oko stoljeće i pol, a najmlađa da su nastala prije manje od pedeset godina. Obično starost naselja uvjetuje i njegovu veličinu. Tako su starija naselja najčešće i veća naselja. Na primjeru Međimurja i koprivničko-varaždinske Podravine moguće je pratiti izrazitu segragaciju romskih naselja. Odnedavno su se u potpunosti osamostalila dva naselja (Parag i Piškorovec), a i neka druga romska naselja pokazuju tendenciju osamostaljivanja. Drugi tip romskih naselja predstavljaju naselja koja čine jednu ulicu na rubu hrvatskih sela. Najveća koncentracija romskog stanovništva zabilježena je 2001. u tri međimurske općine (Mala Subotica – 7,58%, Orehovica – 8,56% i Pribislavec – 13%). Popis iz 2011. pokazat će zacijelo još veću zastupljenost romskog stanovništva. Izrazita nacionalna polariziranost vidljiva je u gotovo svim romskim i hrvatskim naseljima. Kao primjer treba navesti Kuršanec, gdje je 2001. u romskom dijelu naselja živjelo svega pet Hrvata (ili bijelih ljudi, kako ih zovu Romi), a u hrvatskom dijelu naselja živjela je svega jedna Romkinja.¹⁵ Iznimka od ovoga pravila je naselje Kotoriba i, donekle, Goričan, gdje prema iskazima pojedinaca s kojima sam razgovarao ima više romskih obitelji koje su odselile u hrvatski dio naselja.¹⁶

¹³ www.dzs.hr.

¹⁴ Prema popisu stanovništva u Hrvatskoj je 2001. godine živjelo 9463 Roma. Međutim, prema neslužbenim rezultatima u Hrvatskoj živi još najmanje 30000 Roma. Prema podacima iz 2002. godine u Međimurskoj županiji živjelo je 738 obitelji sa 3930 članova u dvanaest romskih naselja, i to u Kotoribi 301, Donjoj Dubravi 70, Orehovici 427, Goričanu 56, Domašincu 70, Piškorovcu 572, Lončarevu 170, Kuršancu 644, Gornjem Kuršancu 53, Trnovcu 875, Pribislavcu 464 i Murskom Središću 228 (Vugrinčić 2008, 18). Prema iskazima svjedoka i popisima koji su provedeni ove godine u Međimurju živi najmanje 6000 Roma.

¹⁵ Podaci su preuzeti iz: Šlezak (2009, 76).

¹⁶ U razgovorima sa svojim kazivačima tražio sam ih odgovor na pitanje da li bi odselili iz romskog naselja nekamo drugamo. U većini slučajeva dobivao sam potvrdne odgovore. Navest ću

Prema popisu Centra za socijalnu skrb iz Čakovca 1995. godine u Međimurju je bio ovakav raspored romskog stanovništva (Hrvatić 2000a, 261):

Naselje	Broj romskih obitelji	Broj Roma
Čakovec	2	6
Domašinec	10	43
Donja Dubrava	11	51
Držimurec	82	374
Goričan	14	49
Gornji Kuršanec	11	43
Hlapčina	3	22
Kuršanec	127	537
Kotoriba	63	214
Mursko Središće	41	167
Orehovica	67	278
Pribislavec	79	355
Podturen	26	119
Sveta Marija	1	2
Štrukovec	5	15
Trnovec	152	682
Ukupno	694	2957

U romskim naseljima u obližnjoj Sloveniji, kojih najviše ima na području Prekomurja i okolice Murske Sobote, živi gotovo trećina svih Roma Slovenije.¹⁷ Prvi zapis Roma u matičnim knjigama datira iz 1681. godine, iz župe Bogojina, potom slijede upisi u Lendavi (Šiftar 1989, 144), a zatim je 1741. upisano romsko dijete Georgius i roditelji Georgy i Mariana Turba u Murskoj Soboti (Vugrinčić 2008, 115). U Prekomurje su Romi dolazili iz obližnje Mađarske i Austrije. Najveći broj Roma u Prekomurje se naselio u vrijeme Marije Terezije iz Zaladske županije. Na sjeveru Prekomurja nalaze se Romi koji su se doselili iz Burgenlanda, a u okolini Lendave Romi doseljeni iz obližnje Mađarske i Hrvatske. Prema usmenom predanju i mađarskom popisu iz 1781. i 1785. godine brojni su Romi bili obrtnici,

ovdje odgovor J. B. (starijeg): »Da mi se pruži prilika odmah bih odselio u neko urbano naselje. Ondje bih imao liječnika i mogućnost za izlazak. Romska su naselja pakao. Bilo bi bolje da nismo getoizirani. Naselja su leglo zla i nerada i bilo bi bolje da nas rasformiraju i da nas integriraju u društvo«.

¹⁷ Prema popisu iz 1953. u Sloveniji je bilo 1663 Roma, 1961. u Sloveniji je živjelo tek 158 Roma, 1971. 977, 1981. 1435, a 1991. 2293 Roma. U Prekomurju je 1991. na području Lendave bilo 118 Roma, a na murskosobotskom području 687 Roma. Popis iz 2002. pokazao je da u Sloveniji živi 3246 Roma. To dakako ne odgovara realnom broju Roma u Sloveniji. Realniji su podaci općinskih centara za socijalni rad, prema kojima su 1984. u deset općina (dvije u Prekomurju, a osam u Dolenjskoj) živjele 882 romske obitelji sa 4615 članova, od čega je u prekomurskim općinama Lenadava i Murska Sobota bilo 453 obitelji sa 2575 članova ili 55% svih Roma u Sloveniji. Udio Roma u Prekomurju u odnosu na čitavu Sloveniju smanjio se prema popisima koji su provedeni 2002. godine i anketnim istraživanjima iz 2010. godine. O tome najbolje svjedoče tablice u tekstu.

prije svega kovači, i živjeli su s ostalim kmetovima na zajedničkom seoskom zemljištu. Međutim, u 19. stoljeću Romi su sve više potiskivani na rubove naselja, što potvrđuje i popis iz 1820. godine, kada su Romi naseljeni na općinskim seoskim zemljištima, većinom na kupljenim zapuštenim parcelama (Šiftar 1989, 144). Romi u Prekomurju dijele se u pet skupina: Sinti u zapadnom Goričkom, mađarizirani Romi koji govore mađarski u Dobrovniku i Hodošu, Vlaški Romi u Lendavskom Dolinskom, Karpatski Romi u Goričkom i Ravenskom i Turski Romi u Markovskom Dolinskom (Josipovič i Repolusk 2003, 144). Romska su naselja nastajala uglavnom krajem 19. stoljeća. Tako je prvo romsko naselje Černelovci 1870. godine imalo četiri kućna broja sa približno 35 stanovnika. Zbog prenaseljenosti romskog naselja u Černelovcima neke su se romske obitelji počele naseljavati na rubnim dijelovima Murske Sobote. Razlog doseljavanja na ovo područje leži u činjenici da se u neposrednoj blizini Pušče nalazio plemićki dvorac čije su stanovnike, ponajviše glazbom, zabavljali novi doseljenici. Na početku dvadesetog stoljeća ime Pušča nosila je tek jedna kuća u blizini Murske Sobote. Nešto kasnije, 1911., Pušča je prozvano čitavo naselje s obje strane potoka Črnc. S vremenom je Pušča postalo najznačajnije romsko naselje u Prekomurju. Godine 1945., kada su odlazili kolonisti u Vojvodinu, Pušča se gotovo u potpunosti ispraznila. Manji broj kolonista se vratio u Prekomurje, tako da naselje nije u potpunosti iščeznulo. Pušča je 1961. godine dobila električnu energiju, a 1984. godine i asfaltnu cestu. U nekoliko navrata Pušču je pogodila velika poplava. Danas je Pušča najveće romsko naselje u Sloveniji. Ono broji 227 kuća (180 zidanih kuća i 47 montažnih kućica) sa oko 560 stanovnika na površini od 8,823 hektara (Župančič 2010). Romsko naselje Pušča 2003. postalo je prvo samostalno romsko naselje u Sloveniji. Interesantno je također i romsko naselje Ojtina koje je podijeljeno između dva slovenska naselja, Borejci i Vanča Vas, tako da se 74 stanovnika, od službenih 365 stanovnika ovoga naselja, vodi pod stanovnike naselja Borejci, dok su ostali stanovnici Vanče Vasi, iako je naselje segregirano od obaju slovenskih sela. Ovo je naselje izgradilo vlastiti vodovod, sportska igrališta i dom kulture još u vrijeme socijalizma. Za razliku od međimurskih i varaždinsko-koprivničkih Roma, većina stanovnika ovog naselja koji su mlađi od dvadeset godina u međusobnoj komunikaciji upotrebljavaju prekomurski dijalekt slovenskog jezika (Josipovič 2009, 235). Sličnost s romskim naseljima u Međimurju i varaždinsko-koprivničkoj regiji jest u tome što su slovenska romska naselja također segregirana i što se povećava broj stanovnika pojedinih romskih naselja, a da površina naseobina ostaje jednaka. Jernej Župančič u svojem kratkom pregledu o romskim naseljima u Sloveniji iz 2010. daje nekoliko osobina romskih naseobina: naselja su uglavnom udaljena do tri kilometra od neromskog naselja, središte naselja je oblikovano prema prvim kućama koje su nastale u naselju, naselja su naslonjena na šumske površine, karakteristično je postojanje barijera između slovenskih (većinskih) naselja i romskog naselja. Sve ove osobine važe i za romska naselja u Hrvatskoj (Župančič 2010). Kao i u Međimurju, Romi su u Prekomurju konstitutivni elemenat pokrajinskog stanovništva i u ukupnom broju stanovnika Prekomurja, prema neslužbenim rezultatima, participiraju sa 5% stanovništva.

Iz sljedeće tablice vidljivo je gdje sve obitavaju Romi u Prekomurju i kolika je njihova brojnost prema popisu iz 2002. godine.¹⁸

Općina/upravna jedinica/skupa	Etničnost	Materinji jezik
Murska Sobota	439	455
Puconci	137	104
Lendava	86	96
Tišina	86	84
Črenšovci	63	129
Cankova	56	68
Rogašovci	51	163
Turnišče	29	34
Beltinci	23	73
Kuzma	10	3
Druge općine Prekomurja	9	6
Upravna jedinica Lendava	181	261
Upravna jedinica Murska Sobota	808	954
Prekmurje	989	1215
Slovenija	3246	3834

Međutim, kao i u Međimurju i varaždinsko-koprivničkoj Podravini, realniji su podaci koje je prikupio Ured Republike Slovenije za narodnosti, a koji potječu iz 2004. godine.

Općina	Broj romskih naselja	Broj Roma u općini
Murska Sobota	4	1100
Rogašovci	6	474
Puconci	5	473
Tišina	2	365
Cankova	4	218
Lendava	4	177
Črenšovci	2	141
Beltinci	2	103
Kuzma	3	94
Dobrovnik	1	50
Turnišče	1	42
Ukupno	34	3237

¹⁸Prve dvije tablice koje se tiču Roma u Sloveniji su preuzete iz Josipovič (2009, 231, 35). Zadnja tablica je preuzeta iz: Župančič (2010, 29–30).

Popis Roma po naseljima u Prekmurju prema anketi iz 2010. godine

Ime naselja	Općina	Broj stanovnika	Broj kuća
Dokležovje	Beltinci	32	4
Beltinci	Beltinci	51	14
Hankovi	Cankova	22	9
Domajinci – Čarni	Cankova	41	16
Domajinci	Cankova	30	9
Gornji Črnči	Cankova	17	9
Gornji Črnči – Cankova	Cankova	28	8
Krašči – Jezero	Cankova	19	5
Krašči – Olga	Cankova	47	11
Kamenci	Črenšovci	132	28
Trnje	Črenšovci	28	4
Dobrovnik – Šarkezi	Dobrovnik	16	4
Dobrovnik – Tuszkeszer	Dobrovnik	25	20
Dolga Vas	Lendava	120	28
Dolič	Kuzma	50	16
Gornji Slaveči	Kuzma		6
Kuzma	Kuzma	10	1
Pušča	Murska Sobota	560	227
Černelavci	Murska Sobota	160	
Dolina	Puconci	90	11
Kušanovci	Puconci	40	11
Lemerje	Puconci	37	11
Zenkovci	Puconci	180	34
Vadarci	Puconci	110	31
Pertoča	Rogašovci	130	38
Ropoča	Rogašovci	40	8
Serdica – Ljubljana	Rogašovci	131	28
Sotina – Maribor	Rogašovci	55	20
Ocinje	Rogašovci	10	3
Kramarovci	Rogašovci	13	3
Vanča Vas – Borejci	Tišina	345	58
Gomilica	Turnišče	53	14

Prema istraživanju koje su proveli znanstvenici ukupan broj Roma na području Prekomurja iznosi 35% od ukupnog broja Roma u Sloveniji. Doduše, prema istraživanju Jerneja Župančiča (Župančič 2010, 11) broj Roma u Prekomurju manji je za 300 osoba (2928) od broja do kojeg je došao Ured Republike Slovenije za narodnosti (3237). Uz prekomurskih 38 romskih naselja Romi u Sloveniji su nastanjeni u pet naselja u Posavju (364), 30 naselja u Dolenjskoj (1618), 14 naselja u Beloj krajini (932), 30 naselja u Kočevskom (528) i 11 naselja u ostalom dijelu Slovenije (Primorska, Gorenjska, Štajerska, Koroška, Notranjska, Brkini) – v. Župančič (2010, 11).

Prvi Romi na području srednjovjekovne Ugarske spominju se 1418. u Brašovu u Transilvaniji. Međutim, sasvim je sigurno da su Romi već prije bili prisutni na području srednjovjekovne Ugarske. Čini se da je upravo Transilvanija bila područje gdje su najčešće obitavali Romi. Iako su se Romi bavili potkivanjem konja, izradom korita, popravcima lonaca i sviranjem te su na taj način bili korisni u ugarskom srednjovjekovnom društvu, ipak im je sredinom 16. stoljeća propisano dva puta godišnje plaćanje poreza od 50 dinara. Romi su služili i Osmanlijama, o čemu svjedoče dokumenti iz prve polovice 16. stoljeća iz područja istočne Ugarske koja su bila zauzeta. Tako je na primjer 1580. u osmanskoj Budi živjelo 90 romskih obitelji. Čini se, prema analizi imena, da su Romi u Budi u to vrijeme u većini slučajeva bili pravoslavne vjeroispovijesti. Broj Roma u Mađarskoj rastao je tijekom 17. stoljeća. Tako je 1683. godine u jednom dokumentu napisano da gotovo svaki ugarski plemić ima svojeg Roma muzičara. Može se pretpostaviti da je u Ugarskoj, koja je tada brojila između 3,5 i 4 milijuna stanovnika, krajem 17. stoljeća Roma bilo oko 20.000. Prema pisanju Istvana Kemenyija i rezultatima marijaterzijanskog popisa iz osamdesetih godina 18. stoljeća, u Ugarskoj je tada živjelo oko 90.000 Roma. Romi su u to vrijeme počeli pristizati u zapadne i sjeverne dijelove Ugarske. Tako su prvi Romi došli na austrijsku i poljsku granicu. Ipak, da se o Romima vodilo računa, svjedoči i činjenica da su u vrijeme Marije Terezije donesene dvije odredbe koje govore o položaju Roma u austrijskom carstvu. Uredba cara Josipa II. iz 1783. govori o ustroju svakodnevnog života Roma. Uz zabranu nomadskoga seljenja (osim na sajmove), Romi moraju prihvatiti nošnju sela, službeni jezik, jedno osobno ime i prezime i kućne brojeve u naseljima. Daje im se pravo bavljenja kovačkim zanatom te, ograničeno, glazbom. Romima se zabranjuje prosjačenje, zabranjuju se međusobne ženidbe i prakticiranje romskih običaja, a napuštena djeca čergara imaju se zbrinuti kao siročad. Osim toga, Romi se u tim zakonima nazivaju die Neubauer (novoseljaci), što govori da je jedan dio Roma tada prešao na sjedilački način života (Matasović 1928, 3). Kao konačan cilj zakona bila je asimilacija Roma. Međutim, ovi zakoni nisu imali uspjeha. Broj Roma u Ugarskoj rastao je s porastom broja stanovnika Ugarske. Tako je sredinom 19. stoljeća u popisu bilo 140.000 Roma od ukupne populacije od 13 milijuna stanovnika. Prema istraživanjima 1893. godine u Kraljevini Mađarskoj (što znači i u dijelovima današnje Rumunjske, Hrvatske, Vojvodine i u Slovačkoj) je živjelo 280.000 Roma. Od toga ih je svega 38% govorilo mađarski jezik, 30% romski, 24% rumunjski (uključujući i bajaški), a ostali slovački, rusinski, njemački, srpski i hrvatski jezik (Kemeny i Janki 2004, 100). Taj porast Roma od 100%, u odnosu na popis iz sredine 19. stoljeća, možemo protumačiti dolaskom migrantske populacije iz Rumunjske. Prema popisu iz 1893. godine moguće je ustanoviti i čime se 275.000 Roma bavilo. 101.000 Roma bili su mlađi od 16 godina, a 143.000 ih je bilo zaposleno, 18.000 su bile domaćice, a 13.000 je bilo nezaposlenih. Od 143.000 zaposlenih 50.506 ih je radilo u industriji (tu se misli i na Rome koji su se bavili bilo kojim oblikom obrtništva), 4.453 u trgovini (ponajviše su se bavili prodajom konja ili prodajom namirnica na tržnicama), 17.000 su bili glazbenici, 5.847 je bilo zemljoradnika, 64.190 nadničara (28.000 muškaraca i 34.000 žena koji su radili do 200 dana godišnje). Nakon raspada Austro-Ugarske i trianonskog mirovnog sporazuma u Mađarskoj je ostalo živjeti svega 65000 Roma. Između 40.000 i

42.000 Roma nastavili su živjeti u Čehoslovačkoj, 160.000 Roma u Rumunjskoj (dakle, u Transilvaniji) i između 8.000 i 10.000 Roma na području Kraljevine SHS. Od tih 65.000, 23.000 ih je živjelo u Transdanubiji, 18.000 između Dunava i Tise, 10.000 u sjevernoj Mađarskoj i 14.000 u istočnoj Mađarskoj. Bajaši su u Mađarsku pristigli iz Transilvanije i dijelova Hrvatske (Baranja) i bavili su se ponajviše zanatima koji su bili vezani za obradu drva. Međutim, u periodu između dva rata Bajaši su se počeli baviti i zemljoradnjom i nadničarenjem. Godine 1927. u Mađarskoj je bilo oko 100.000 Roma, od čega je bilo 30.000 odraslih muškaraca sposobnih za rad. Između 1893. i 1930. broj pripadnika vlaških Roma porastao je sa 10.000 na 30.000 pripadnika, a broj Bajaša sa 4.500 na 12.000. U vrijeme Drugog svjetskog rata, nakon njemačke okupacije Mađarske 1944. godine, stradalo je između 5.000 i 28.000 Roma. Danas Romi u Mađarskoj predstavljaju najveću manjinsku zajednicu. Ugrubo se Rome na tamošnjem području može podijeliti u tri skupine. Prvu skupinu Roma sačinjavaju romungro. Radi se o Romima koji su se jezično asimilirali i koji govore mađarski jezik. Oni sebe nazivaju i Cigani muzikaši, premda ih se većina danas ne bavi glazbom. Njih je u Mađarskoj oko 90%. Druga skupina su tzv. vlaški Romi ili Romi Lovari koji su se ponajviše doseljavali iz Vlaške (njih je oko 4% zajedno s Kalderašima). Treću skupinu čine Bajaši koji su se doselili iz Rumunjske krajem 19. i početkom 20. stoljeća, a govore jednom varijantom rumunjskog jezika. Bajaši sami sebe ne nazivaju ni Romima ni Ciganima, ali ih tako naziva njihova najbliža okolina. Njih je oko 6% (Nikšić 2004, 391–392). Govornika bajaškog i mađarskog jezika (dakle, bilingvalnih Bajaša) ima oko 52.000, dok je svega 26.000 govornika samo bajaškog jezika. Govornika romskog i mađarskog u Mađarskoj je oko 53.000 (dakle bilingvalnih Roma), dok ih samo romski govori 21.000. Prema procjenama nekih istraživača u Mađarskoj u odnosu na ukupan broj stanovnika živi 4,69% Roma, što bi značilo oko 490.000 Roma u zemlji od 10.500.000 stanovnika (Nikšić 2004, 392). Prema nekim drugim istraživanjima u Mađarskoj ima najmanje 600.000 Roma (Kallai i Toersoeck 2003, 44). Prema posljednjem popisu iz 2001. svega se 190.000 osoba izjasnilo kao Romi. Istraživanja koja su provedena 2003. na romskoj populaciji pokazala su da se 37,8% ispitanika smatra Mađarima, 29,8% mađarskim Romima, 26,8% Romima i 4,5% Bajašima (Janky 2004, 388). Najveći broj Roma u Mađarskoj živi u sjevernom dijelu zemlje (njih oko 66%). Jedan dio Roma živi u jugozapadnoj Mađarskoj, u pokrajini Zala, koja se nalazi na granici sa Slovenijom i Hrvatskom i graniči sa slovenskim Prekomurjem i hrvatskim Međimurjem. Nagykanisza, grad koji se nalazi u blizini hrvatsko-slovensko-mađarske granice prema popisu iz 1992. godine ima 53.000 stanovnika, od kojih su 1.372 Romi. Prema istraživanjima i procjenama lokalnih organizacija, Roma u tom gradu ima najmanje 4000. U županiji Zala to je najveći broj Roma koji žive u jednom gradu. U zaladskoj županiji živi čak 7,7% (ili 14.630) mađarskih Roma, koji su u ovoj županiji najvećim dijelom Bajaši, kao i u susjednom Međimurju i varaždinsko-koprivničkoj regiji. Zaladska županija broji čak deset posto Roma od sveukupnog stanovništva županije.¹⁹

¹⁹ Informacije o broju Roma u okolici Nagykanisze preuzeo sam iz: Zsolt Zadori, *Roma employment programs in Nagykanisza*, 3. (vidi tekst na www.eukn.org).

Romi u jugozapadnoj Mađarskoj, Prekomurju i Međimurju uglavnom pripadaju skupini Roma Bajaša. Romi Bajaši u ove su krajeve došli sredinom 19. stoljeća uglavnom iz tadašnje istočne Ugarske i Rumunjske. Njihov broj se svakodnevno povećava, pa u svim ovim regijama čine najmanje 5% od ukupnog stanovništva. Kod sve tri skupine Roma prisutna je etnomimikrija, pa je realan broj Roma znatno veći negoli to pokazuju popisi stanovništva. Tako je broj Roma u Međimurju najmanje 6.000, broj Roma u Prekomurju 3.300, a broj Roma u Mađarskoj blizu 600.000. Razlozi etnomimikrije su uglavnom isti u sva tri područja a odnose se na asimilaciju, koja je snažno izražena u većinskim neromskim sredinama, na bolje uvjete školovanja, na lakše zapošljavanje i na manju socijalnu distancu od neromskog stanovništva. Uostalom, s obzirom na događaje iz prošlosti od početka doseljavanja Roma na ova područja do današnjih dana i negativan odnos većinskog stanovništva i vlasti prema Romima, ne čudi činjenica da su Romi skloni asimilaciji i otuđivanju od vlastitog nacionalnog identiteta.

Diskriminacija – odnos lokalnog stanovništva prema Romima – uvjeti za integraciju Roma u hrvatsko društvo

Diskriminacija koju lokalno većinsko stanovništvo vrši u odnosu prema romskom stanovništvu u Međimurju i varaždinsko-koprivničkoj Podravini jasno se očituje na više razina. Iako Hrvatska ima vrlo dobro strukturirane zakone koji štite prava nacionalnih manjina, na lokalnoj se razini ti zakoni vrlo rijetko provode u praksi. U slučaju Roma provođenje u praksu je još rjeđe. Čini se da naklonost lokalnih vlasti prema Romima ponajviše ovisi o njihovoj brojnosti. Što je broj Roma u općini ili naselju manji, to su lokalne vlasti spremnije na suradnju s Romima. Tako je naprimjer odnos lokalnih vlasti prema Romima znatno bolji u Goričanu (koji broji svega 56 stanovnika Roma), Gornjem Kuršancu (koji ima 78 stanovnika Roma) ili Ludbregu (koji broji 60 stanovnika Roma), negoli je u naseljima koja su velika (i po broju stanovnika i površinski) kao što su Parag, Piškorovec, Kuršanec ili Pribislavec. Iskazi mojih kazivača iz malih romskih naselja otkrivaju da je socijalna distanca između Roma i neroma znatno manja u takvim naseljima. Tako su npr. u Ludbregu, prema kazivanju A. O, Romi uključeni već šest godina u održavanje zelenih površina. U Gornjem Kuršancu J. I. veli kako nema velikih problema: »Velika je razlika kad imate 17 kuća Roma ili kada je to 300 kuća«. Z. K. iz Goričana kazuje kako je predstavnik Roma u općini i kako nikada nije imao problema s lokalnim hrvatskim stanovništvom, već da svi oni njemu »rado dođu na kavu«. U velikim naseljima problemi su znatno vidljiviji. Oni se svode na probleme diskriminacije na temelju njihovih fizičkih karakteristika, odnosno boje kože. Dakako, fizičke karakteristike Roma su poticaj za sve druge vrste diskriminacije. Tako su Romi diskriminirani u školama, na javnim mjestima (u općinama, u gostionicama i disco klubovima, u gradu na javnim površinama)²⁰ i

²⁰ U Trnovcu V. O. ističe kako im lokalno hrvatsko stanovništvo ne daje da se služe prostorijama u društvenom domu pod izlikom da je Parag od 2005. poseban mjesni odbor. Oršuš i drugi stanovnici Paraga nezadovoljni su tim rješenjem smatrajući s pravom da su i oni, tijekom socijalističkog razdoblja, izdvajali za taj društveni dom. U Trnovcu im je također zabranjeno

pri zapošljavanju. Uslijed neobrazovanosti romskog stanovništva (što je već poznati začarani krug), vlasti sredstvima fondova namijenjenih zadovoljavanju najprečih potreba Roma često pokrivaju druge troškove lokalne zajednice, pa je, iako je na izmaku desetljeće Roma, velik broj romskih naselja još uvijek neuređen, bez osnovne infrastrukture premda su na tome planu ipak vidljivi pojedini pozitivni pomaci.

Pitanje prava na rad

Odnos lokalnog stanovništva prema Romima još se više pogoršao nakon raspada Jugoslavije kada su se Romi prestali baviti svojim nekadašnjim starim zanatima (skupljanjem biljaka, izradom korita, popravcima kotlova i slično) i kada je većina njih spala na teret državi, tj. na socijalnu pomoć. Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje tek je 437 osoba romske nacionalnosti (ili 4,6% romske populacije u Hrvatskoj) 2008. godine bilo zaposleno posredstvom Zavoda. Pri tome je muškaraca bilo 231, a žena 206. Najveći broj zaposlenih Roma ima završenu osnovnu školu (njih 216) i nezavršenu osnovnu školu (njih 185). Tek 32 ih je imalo završenu trogodišnju strukovnu školu, a četiri četverogodišnju strukovnu školu i gimnaziju (Baranović 2009, 8–9). Prema procjenama Vijeća Europe u Hrvatskoj je od 40000 Roma svega 6,5% stalno zaposleno.²¹ Iz sljedećih iskaza vidljivo je koliko su teški konflikti između Hrvata i Roma na području sjeverozapadne Hrvatske zbog nemogućnosti ostvarivanja radnog odnosa za Rome. D. B. iz Kotoribe kazuje kako je »u vrijeme Jugoslavije bilo bolje i kako je privatizacija sve uništila«. »Do privatizacije veliki broj muškaraca iz naselja radio je u GK Međimurje. Sada 99% Roma u Kotoribi živi od socijalne pomoći.²² Do sada su se ljudi nekako uspijevali snalaziti skupljajući sekundarnu sirovinu, ali otkada je taj posao zabranjen, ne preostaje im drugo nego da žive od socijalne pomoći i da krađu.²³ Kada bi željeli otvoriti vlastiti obrt, trebali bi imati obrtnicu i plaćati porez, pa im se to ne bi isplatilo. Danas je u naselju zaposleno tek 1% ljudi.« V. O. i stanovnici Paraga kazuju kako je dobivanje obrtnice uvjetovano radnom dozvolom, a radna dozvola lokacijskom dozvolom. Budući da velik dio kuća u Paragu nije legaliziran, lokalni Romi ne mogu dobiti ni radnu dozvolu kako bi eventualno mogli otvoriti vlastiti obrt za skupljanje sirovina. Uz to navode činjenicu kako se u slučaju da pojedinac bude uhvaćen pri prijevozu sirovina do otpada naplaćuju od strane hrvatske policije kazne različitih visina. M. M. iz Sitnica pokušao je otvoriti vlastiti obrt. Međutim, u gradskoj upravi su mu rekli da obrt

igrati nogomet na lokalnom nogometnom igralištu, a kad je jedan Rom želio kupiti trgovinu u naselju koja je bila na prodaju, to mu nije bilo omogućeno. U Pribislavcu Rome ne puštaju u gostionice.

²¹ Zupanc Ivan, *Od Cigana do Roma*. Vidi tekst na www.geografija.hr.

²² Osim od socijalne pomoći Romi u Hrvatskoj žive od prihoda iz državnih poduzeća, prihoda iz privatnih poduzeća, prihoda iz nevladinih udruga, prodaje vlastitih poljoprivrednih proizvoda, prodaje robe na tržnici, prodaje sekundarnih sirovina i prošnje. (Baranović 2009, 45).

²³ Jedino u romskom naselju Orehovica od prije nekoliko godina Romi se bave zemljoradnjom zakupljujući pojedina zemljišta u okolici svojega naselja. Ostala romska naselja živjela su od skupljanja sekundarnih sirovina.

toga tipa (za skupljanje sirovina) ne može otvoriti izvan industrijske zone. Z. O. iz Strmca kazuje kako su Romi nekada »čistili šume od starog otpada« i kako im mjesto podrške »hrvatske vlasti sada zabranjuju da skupljaju otpad zbog pojedinaca koji su krali željezo sa spomenika i iz privatnih kuća«. Slično govori i Josip J. B. (stariji) koji kazuje kako je »u Jugoslaviji bilo bolje budući da su Romi radili i da su ih u državnim firmama morali zapošljavati« i zaključuje da se Romi »ne mogu integrirati u hrvatsko društvo, kada ih hrvatsko društvo odbija«. J. B. (stariji) kaže kako su »u hrvatskom društvu bolje primljeni nehrvatski, neautohtoni Romi«, pa te Rome naziva A Romima koji žive u Zagrebu, a sebe i međimursko-podravške Rome naziva B Romima.²⁴ Dodaje i činjenicu da se već »dvadeset godina ne radi« i da su se »Romi odviknuli od rada«. »Pa tko će primiti nekoga koji nikada nije radio da radi s 45 godina? « Ujedno kazuje da Hrvati »s gorčinom daju novac za socijalno ugrožene Rome samo zato da uđu u Europsku Uniju«. Ž. B. iz Pribislavca kazuje kako su Romi »diskriminirani u svim pogledima: u segmentu socijalizacije, integracije, u društveno-političkom životu i u gospodarskom smislu«. Primjeri diskriminacije na temelju fizičkih karakteristika povezane s pravom na rad i zarađivanje vidljivi su gotovo permanentno u svakodnevnom životu. J. I. iz Gornjeg Kuršanca daje dobar primjer odnosa jednog dijela lokalnog stanovništva prema Romima u Međimurju. »Mi skupljamo sirovinu po okolnim mjestima, a Međimurci su uvjereni kako mi odlično živimo prodajući tu sirovinu. Pitam neku ženu jel' mogu uzet veš-mašinu, a ona me pita jesam li Rom. Ja sam joj rekao da nisam, a ona meni kaže: 'Onda uzmi veš-mašinu'. Kada sam joj rekao da sam Cigan, onda me pitala: 'Koliko nudiš za veš-mašinu?'«. M. I. iz Orehovice spominje da policajci Rome uvijek legitimiraju, a Ž. B. kazuje kako ni na jednom razgovoru za posao nije uspio proći premda je u bivšoj Jugoslaviji osvojio prvo mjesto na natjecanju za najboljeg zidara u Subotici (Ž. B. misli da je osim diskriminacije na temelju fizičkih osobina razlog nedobivanja posla bio i njegov politički angažman oko prava Roma). V. O. i stanovnici Paraga ističu kako je u naselju od 1208 stanovnika tek 30 zaposlenih.²⁵ »Čim čuju prezime i vide da je črni gotovo je.« Z. O. kazuje kako

²⁴ J. B. (stariji) napominje kako su Međimurci najgori nacionalisti i naziva ih Mađaronima, što potkrepljuje tvrdnjama o napadima skinheads na Rome u Čakovcu, rasističkim grafitima sadržaja »Šutimo. Dokle ćemo trpjeti cigansko maltretiranje?« u centru Čakovca i nemogućnošću odlaska u gostionicu u obližnjem Podturenu gdje je kako veli »za Cigane i pse zabranjeno, pa nam ne preostaje drugo nego da idemo na Muru loviti ribe.« I Ž. B. tvrdi da su Međimurci veliki nacionalisti. »Oni bi nas sve zažgali u kolibama.« Prema iskazu M. M. još je rasističkih natpisa bilo u Čakovcu: »Dosta ciganskog; Cigani – Jasenovac, vlak bez povratka.... «

²⁵ U 2002. godini u svih 12 naselja u Međimurju bilo je zaposleno samo 38 radnika na neodređeno vrijeme, na određeno 26 radnika, a sezonski je radilo 362 radnika. U evidenciji nezaposlenih osoba nalazilo se 2008. godine 1130 pripadnika romske nacionalne manjine u Međimurju. 56% su žene, a bez završene osnovne škole je 85,7% evidentiranih, dok ih je 82,5% bez prethodnog radnog iskustva. (Vugrinčić 2008, 18, 19). U 2005. od cca. 5000 Roma u Međimurskoj županiji 4217 osoba ili 907 obitelji živjelo je od socijalne pomoći, a samo je 25 osoba bilo zaposlen

(v. http://www.coe.int/T/DG3/RomaTravellers/archive/stabilitypact/activities/Croatia/romaaccessesmploymentCroatian_en.asp). Do 30. kolovoza 2008. broj Roma i Romkinja zaposlenih i uključenih u obrazovanje po mjerama iz Nacionalnog programa za Rome i Akcijskog plana

bijeli ljudi kažu: »Rom si, Cigan, budeš krao.« R. H. iz Sitnica ističe kako je radio na različitim radnim mjestima (automehaničar, stolar, knjigovežac, u GK Međimurje), ali kako se nigdje nije dugo zadržao upravo zbog diskriminacije na temelju fizičkih osobina. Jedan Rom u Sitnicama, stručnjak za informatiku, promijenio je čak ime i prezime zato da bi dobio posao.²⁶ Iz ovih je iskaza posve vidljivo kako Romi nemaju jednaka prava i kako su na području Međimurja rasno diskriminirani. Njihova početna pozicija prilikom traženja posla već je lošija od početne pozicije bilo kojeg pripadnika većinskog naroda. Bez obzira na njihove individualne kvalitete, Romi izuzetno teško pronalaze stalno radno mjesto ponajviše radi predrasuda koje prema njima osjećaju pripadnici većinskog naroda. Uz Rome Hrvati, dakle, vežu krađu, nepouzdanost, nehigijenu, nekompetentnost i druge različite vrste problema. Krajnja metoda mijenjanja imena i prezimena zato da bi se ostvarilo pravo na rad pokazuje u kakvom je stanju hrvatsko (ali i europsko) društvo. Ipak, pravo na rad je lakše ostvariti u onim sredinama gdje je Roma manje. Tako u Ludbregu, Goričanu i Gornjem Kuršancu Romi žive u međusobnim dobrim odnosima, ali i u dobrim odnosima s većinskim, hrvatskim društvom. Također je vidljivo da što je veća segregiranost romskog naselja (kao u Držimurcu-Piškorovcu, Pribislavcu i Kuršancu, to je socijalna distanca između Roma i neroma veća. Romski strah od Europske Unije opravdan je i potaknut je primjerima iz drugih europskih zemalja. Rezoniranje da će Europska Unija dovesti Rome u Hrvatskoj u još lošiju poziciju, zbog nenaviknutosti na bilo kakav rad i zbog upitnosti nastavljanja dobivanja socijalne pomoći logično je i u potpunosti razumljivo. Dodatno otežava situaciju i međusobna podijeljenost romske zajednice gdje zapravo svaki konstruktivan rad unutar ove nacionalne manjine nestaje. Iz podataka prikupljenih na terenu vidljivo je da su Romi u gotovo svim naseljima uglavnom podijeljeni u najmanje dva tabora što im onemogućuje da se zajednički bore za svoja prava i da ostvaraju pravo na rad i unutar svojeg naselja.

Desetljeća za uključivanje Roma u Međimurskoj županiji iznosio je 49 osoba, u Koprivničko-križevačkoj 26, a u Varaždinskoj osam osoba. (Baranović 2009, 14–15).

²⁶ Brojni Romi se u popisu iz 2001. nisu izjasnili kao Romi, upravo iz straha od diskriminacije i segregacije. Sada pak, u posljednjem popisu, u svim romskim naseljima koja sam posjetio, predstavnici naselja su kazali da će se svi tamošnji Romi iskazati kao pripadnici romske nacionalne manjine. Posebno alarmantno stanje bilo je 2001. u đurđevčkom naselju Stiska, gdje je od 600 popisanih stanovnika bilo tek sedam Roma, iako je čitavo naselje romsko. Razlozi iskazivanja stanovnika ovog naselja kao Hrvata, leži u činjenici da su se bojali da zbog toga što se deklariraju kao Romi ne bi izgubili domovnice ili neka druga prava, iako su ta strahovanja bila bez osnova. (v. www.djurdevac.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=2571). U Pribislavcu sam naišao i na slučajeve gdje se Romi izjašnjavaju kao Rumunji, a jedan od osnivača Demokratskog saveza Rumunja-Bajaša Hrvatske je Ž. B. iz Pribislavca koji za sebe kaže da govori starorumunjskim jezikom za koji govori da su ga Romi Bajaši prozvali bajaškim. Ž. B. je trebao izraditi i bajaško-hrvatski rječnik koji nikada nije dovršio, iako kaže da ima prikupljene materijale za tu knjigu. Spomenuo bih da su sva romska naselja u Međimurju po vjeroispovijesti rimokatolička. Međutim, u Murskom Središću i Pribislavcu živi i jedan manji broj Roma koji su po vjeroispovijesti baptisti, a na Banfici u Varaždinu (naselje u kojem nije provedeno istraživanje) žive Romi Lakatari koji su u jednom dijelu pravoslavne vjeroispovijesti i koji govore jezikom romano chib, za razliku od ostalih Roma Međimurja i Podravine koji su Bajaši i govore bajaškim jezikom.

Iz statističkih podataka iz 1991. za područje Prekomurja u Sloveniji vidljivo je da su i ondje postojali veliki problemi sa zapošljavanjem Roma. Iako su podaci relativno stari, treba upozoriti da su sada rezultati najvjerojatnije još mnogo nepovoljniji za Rome. U 1991. godini 29,7% onih koji su govorili romski, tj, onih koji su bili članovi romskog domaćinstva ili su se iskazivali kao Romi bili su zaposleni, 15,3% nezaposlenih, 9,1% su bili domaćice/domaćini, 5,5% učenici ili studenti, 7,8% penzioneri, 4,4% nesposobni za rad, 9,1% radnici-migranti i ostalo 19% (Josipovič i Repolusk 2003, 135). Daleko je lošija situacija kod statističkih rezultata koji su prikupljeni 2002. godine kada je ustanovljeno da je tek 2% Roma zaposleno, dok ih je 72,3% nezaposleno.²⁷ Prema podacima slovenskog zavoda za statistiku u Prekomurju je 2002. bilo 3202 primatelja socijalne pomoći, od čega je Roma bilo 838 (Gerenčer 2007, 30).

Ni u Mađarskoj stanje u vezi sa zapošljavanjem nije drugačije. Svega dvadeset posto Roma živi u razvijenom dijelu Mađarske, a to je regija Budimpešte. Značajan broj Roma živi u segregiranim naseljima. Iz nekih izuzetno siromašnih sela iselilo se čitavo seosko mađarsko stanovništvo, pa su u naseljima ostali samo Romi. Do kraja osamdesetih godina nezaposlenost kod Roma i Mađara u Mađarskoj bila je približno ista. Čak 85% Roma bilo je u nekoj vrsti radnog odnosa što u usporedbi s Mađarima nije velika razlika (88%) – v. Kallai i Toerzsoek (2003, 49). Ipak, žene su u najvećoj mjeri ostajale nezaposlene, pa ih je 1970. godine samo 30% imalo vlastite prihode, dok ih je 70% bilo uzdržavanih (Kemeny 2005, 54). Problem nezaposlenosti kod Roma u Mađarskoj izuzetno je prisutan od devedesetih, ali on ne treba biti pripisan nekoj diskriminaciji, već činjenici da su Romi bili zaposleni u metalurškim industrijskim pogonima na sjeveroistoku Mađarske, koji su propali u devedesetima, slaboj školovanosti Roma i smještaju Roma u ruralnim zonama gdje je manja potražnja za radnom snagom. Godine 1993. zbog političke tranzicije u kojoj se Mađarska našla, oko 70% radno sposobnih muških Roma isključeno je iz tržišta rada (ostalo ih je svega 29% zaposlenih). Od ženske populacije svega je 15% zaposlenih Romkinja. Od romskih muškaraca koji su bili stariji od 30 godina, čak 65% njih je ostalo bez posla nakon 10 godina neprekidnog rada. Većina njih ranije je radila kao niskokvalificirani radnici u teškoj industriji ili u području izgradnje. U svakom slučaju situacija s nezaposlenošću na selu je znatno gora od one u gradu. U Budimpešti je čak 64% muških Roma zaposleno, a njihova su primanja čak 2,5 puta veća od primanja Roma koji žive na selu (Janky 2004, 392). Mađarska je vlada 2000. provodila programe prekvalifikacije koji su smanjili katastrofalne posljedice tranzicijske politike. Još 1992. Ministarstvo socijalne skrbi pokrenulo je program podjele poljoprivredne zemlje i alata za romske obitelji koje zadovolje uvjete. Međutim, zbog velike konkurencije na tržištu, vrlo je rijetko uspijevalo tim romskim obiteljima postići željene rezultate. Godine 2002. u socijalno-poljoprivrednom programu koji su pokrenuli Ministarstvo za obitelj i socijalnu skrb i Ministarstvo za razvoj sela sudjelovalo je 38% romskih obitelji. Romi su stoga ponajviše ovisni o socijalnoj pomoći koju primaju od države, što kod većinskog stanovništva stvara negativne stereotipe o njima. Zbog loših životnih

²⁷ Baluh, Stanko. *Splošne informacije o romski etnični skupnosti v Sloveniji*, Ljubljana 2006, 3. (Tekst vidi na www.uem.gov.si).

uvjeta i nemogućnosti zapošljavanja njihov životni vijek je za deset godina kraći od životnog vijeka prosječnog Mađara.²⁸ Posljedice nezaposlenosti su također vidljive i u porastu broja siromašnih Roma, kojih je 1991. bilo 32%, a 2001. 62% (Grupa autora 2007, 14). Prema istraživanju koje je provedeno 2003. najsiromašniji su Romi stanovali u južnoj Transdanubiji (dakle području Baranje, Somogyija i Tolne), a najbogatiji u okolini Budimpešte i u Budimpešti. Romi u zapadnoj Transdanubiji, dakle na granici s Hrvatskom i Slovenijom, bili su po standardu odmah nakon budimpeštanskih Roma (Janky 2004).

Romi su u sve tri regije u mnogo lošijem položaju negoli su bili u vrijeme socijalizma. To je najočitiije u Mađarskoj, gdje je postotak zaposlenih opao sa 85% na svega 29% zaposlenih. U Hrvatskoj i Sloveniji stanje što se tiče zaposlenosti je još gore. Ondje je broj zaposlenih Roma između 2% i 6,5%, što znači da Romi u te dvije zemlje uglavnom žive od socijalne pomoći. Također je vidljivo da se gradski Romi bolje snalaze sa zaposlenjem od seoskih Roma. Tradicionalni romski zanati, koji su bili korisni u predindustrijsko vrijeme, izumrli su u doba socijalizma, kada se većina Roma zapošljavala na određeno ili neodređeno vrijeme u velikim tvornicama ili industrijskim pogonima. Danas, kada bi njihovi obrti (poput drvodjelstva, potkivanja konja, krpanja kotlova ili skupljanja ljekovitih biljaka) mogli predstavljati turističku atrakciju, više nitko ne poznaje niti jedan od tih zanata. Nakon zabrane skupljanja sirovina, Romi su prepušteni uistinu na milost i nemilost državi. Budući da socijalne slučajeve potpomažu građani te države, ogorčenost većinske grupacije prema manjinskoj romskoj, koja je najveći korisnik socijalne pomoći, sve je izraženija.

Problemi infrastrukturnog tipa zasnovani na rasnoj pripadnosti

Kao jedan od najvećih problema Roma u Međimurju i Podravini svakako su problemi infrastrukturnog tipa. Jedan od glavnih problema je legalizacija već izgrađenih naselja. Romska naselja nastala su kroz dug niz godina spontanim građenjem na zemljištu koje nije bilo njihovo vlasništvo, i bez važeće dokumentacije. U tipove naselja koji su tako nastali spadaju već spomenuta segregirana romska naselja i romska naselja u sklopu, tj. na rubu hrvatskih naselja. Međimurska županija prišla je izradi prostorno planske dokumentacije kojom se već postojeća naselja trebaju legalizirati. Tako je za osam izdvojenih naselja donesen detaljan plan uređenja, dok su ostali tipovi naselja legalizirani prostorno-planskom dokumentacijom samih ruralnih naselja u čijem se sklopu nalaze. Proces legalizacije kroz gruntovnicu i katastar započeo je 2008. godine za četiri segregirana naselja, dok legalizaciju samih građevina unutar naselja trebaju provesti sami Romi. Spomenuo bih neke primjere vezane za legalizaciju i prostorno uređenje za neka romska naselja (Vugrinčić 2008, 26). Đ. H. iz Stiske u Đurđevcu kazuje kako u Stisci vlada »prava stiska«. Naime, Romi ondje nemaju gdje graditi, budući da im grad ne dozvoljava da šire naselje. Iz tog razloga Romi ne mogu imati

²⁸ Podatke o zaposlenosti Roma u Mađarskoj vidi u Kallai i Toerzsoek (2003, 50–54) i Nikšić (2004, 396–397).

vlastite vrtove, budući da u većini njihovih naselja nema mjesta ni za nove kuće. Slična je situacija i u Paragu, gdje su lokalne općinske vlasti okružile naselje asfaltiranom prometnicom izvan koje nitko ne smije graditi nove kuće. Ni u Kotoribi nije više moguće širiti romsko naselje. Ondje se već oko 15 obitelji iselilo iz naselja i potražilo nove kuće u hrvatskom dijelu sela. U Orehovici se naselje ne smije širiti prema selu i prema centrali. Prema urbanističkom planu naselje mora ostati u sadašnjim gabaritima, pa prema riječima stanovnika romskog dijela Orehovice – Romi za 4 do 5 godina neće imati prostora kamo bi se širili. U Gornjem Kuršancu u pitanju je opstojnost samog naselja. Naime, ondje se već dug niz godina planira izgradnja zaobilaznice, pa su Romima iz ovog naselja u općini Nedelišće savjetovali da ne grade nove kuće. Problemi se javljaju i kod legalizacije već sagrađenih kuća. Gotovo u svim naseljima taj problem je izuzetno akutan. U Trnovcu je, prema iskazu V. O. tek 30–40% gradnji legalizirano. Preko ceste, na prostoru na kojem je zabranjena gradnja, podignuto je desetak kuća koje bi trebale biti srušene. U Strmcu, čiji južni dio naselja pripada općini Petrijanec, a sjeverni općini Cestica, najveći je problem legalizacija sela. Čak 40% stanovnika u romskom naselju živi u izuzetno lošim uvjetima u kolibama. U Kuršancu samo romski centar ima građevinsku dozvolu. Ostatak naselja nije legaliziran, a donedavno Romi nisu ni znali tko su vlasnici pojedinih parcela na kojima su gradili svoje kuće. U Lončarevu su sve romske kuće ucrtane, ali nisu legalizirane. U Pribislavcu Romi koji nisu imali mogućnosti sagraditi kuće na tuđem zemljištu stanuju u šatorima. U Goričanu je Z. K. htio dobiti dozvolu za proširenje romskog naselja, pa je tražio, budući da su sve kuće Roma u Goričanu legalizirane, da se napravi još jedna ulica s gradilištima. Međutim, za općinu Goričan bio je već napravljen prostorni plan koji se nije mogao mijenjati, pa sada Romi iz Goričana kupuju gradilišta u novom dijelu naselja Goričan. Jedan dio stanovnika u romskim naseljima vjeruju da će se u srpnju 2011. obaviti legalizacija naselja. U naseljima su prisutni i problemi vezani za struju, pitku vodu, kanalizaciju, asfalt i odvoz otpada. U Kotoribi se donedavno odvozilo smeće, i svi su stanovnici imali kante za otpad. Međutim, pojedinci su plaćali odvoz komunalnog otpada, a drugi to nisu, pa je komunalno poduzeće oduzelo kante Romima. Iako u Orehovici komunalno poduzeće sada odvozi smeće, i danas u centru romskog naselja stoji velika gomila otpada zarasla u grmlje, koja predstavlja izvor zaraze. U Piškorovcu je ipak najgore stanje s otpadom. Naselje je praktički opkoljeno gomilama smeća koje su Romi godinama nakupljali, a koje nije odvoženo. I. O. procjenjuje da se oko naselja nalazi 1000 kubika smeća. Stoga po dvorištima hodaju štakori, a do potoka Trnava stanovnici se vrlo rijetko probijaju kroz planine smeća. Dogovoreno je da će se stanovnicima podijeliti kante za otpad. U Kuršancu odvoz otpada plaća država. Što se električnih priključaka tiče, Romi ih nazivaju paukovom mrežom. To znači da se par ilegalnih priključaka prikopča na jedan legalan koji plaća struju za sve. Tako u Kotoribi, prema procjeni D. B. ima 25 ilegalnih i oko 30 legalnih priključaka, a u Gornjem Kuršancu 12 ilegalnih i pet legalnih priključaka. U Kuršancu su samo 33 legalna priključka struje uz blizu 300 kuća. Romima u Strmcu općina Petrijanec ne plaća struju, dok Romima u Varaždinu (na Banfici), prema riječima Z. O, država plaća struju. R. H. iz Sitnica se prisjeća kako su Hrvati, koji su stanovali u istoj ulici s Romima, imali struju u vrijeme socijalizma, a kako oni struju nisu mogli dobiti.

Stanovnik naselja J. H. krao je drva za bandere i 1968./69. potegnuo ilegalno struju u romsko naselje. Što se vode tiče, stanovnici Gornjeg Kuršanca nemaju pitku vodu, pa koriste aparat za vodu koji su dobili na dar (valjda od općine). Međutim, samo tri od 17 kućanstava koristi taj aparat i kupuje pitku vodu, dok ostali piju vodu bez prokuhavanja. J. I. tvrdi kako su njegovom puncu izvadili bubreg zbog loše vode u naselju. Ni Kuršanec nema pitku vodu, a vodu u Strmecu Romi dobivaju preko hidrofora. U Trnovcu tek 20% stanovnika ima pitku vodu. Priključak vode, prema riječima V. O, stoji 12000 kuna, pa mnogi Romi to nisu mogli platiti. Stoga u naselju ima mnogo gamadi. Veterinarska inspekcija koja je došla prskati insekticidima nije uspjela provesti potpunu deratizaciju i dezinsekciju naselja, jer pojedinci nisu dozvolili da se ona provede u njihovim domovima. U Orehovici je tek 20% kućanstava opskrbljeno vodom, dok ostali vodu imaju preko pumpi. U Pribislavcu, prema riječima Z. O, nedavno je zbog loše vode umrlo malo djeteta. U njegovoj kući ne postoji kupatilo, pa se djeca i odrasli kupaju u jednoj plastičnoj kadi. Ipak, Pribislavec slovi za jedno od najuređenijih romskih naselja u Međimurju budući da je u nj uložena novac Europske Unije i da su radovi koji su u drugim naseljima tek započeti ovdje u potpunosti provedeni. Ž. B. kazuje da naselje sada ima svu infrastrukturu. U Trnovcu nitko nema kanalizaciju, već svi imaju septičke jame. Što se asfalta tiče, najveći problem je donedavno imalo naselje Piškorovec koje je udaljeno od Držimurca oko kilometar i pol. Budući da je put do naselja bio pun rupa, putovanje do obližnjeg Držimurca trajalo je i po pola sata, a vozila hitne pomoći nisu željela doći do naselja. Međutim, 2010. ova je prometnica asfaltirana iz sredstava koja je donirala Europska Unija. Stanovnici Strmca ucijenili su varaždinskog župana Radimira Čačića prije izbora da im asfaltira prometnicu kroz naselje u zamjenu za glasove na izborima.

U Sloveniji je također vrlo teško infrastrukturno stanje u prekmurskim romskim naseljima.²⁹ Ipak, za razliku od romskih naselja u Međimurju i varaždinsko-koprivničkoj Podravini, u Sloveniji su prometnice do romskih naselja u većem dijelu asfaltirane (od nabrojena 32 naselja u Prekmurju do svega tri naselja nisu u potpunosti asfaltirane prometnice). Veliki problem slovenskih romskih naselja je nedostatak prostora. Unutar romskih naselja u Sloveniji još uvijek velike površine zauzimaju otpaci i veće količine sirovina, a rijetko kada u naseljima nalazimo prometne oznake. Budući da su naselja nastajala u vrijeme kada Romi još nisu bili motorizirani, prometnice unutar naselja nisu prilagođene sve većem broju automobila koje Romi posjeduju. Što se vode tiče, u većini romskih naselja u Prekmurju postoje lokalni vodovodi koji naselje opskrbljuju vodom. Od 32 nabrojena romska naselja u Prekmurju u 23 naselja kvaliteta vode je ocijenjena solidnom ili dobrom, u tri naselja srednjom, a u pet naselja slabom, dok za jedno naselje nema podataka. Devetnaest naselja je prikopčano na javni vodovod, šest na vlastiti vodovod, a šest na lokalni vodovod, dok za jedno naselje nisu dani podaci. Što se opskrbe električnom energijom tiče, najveći broj romskih kuća u prekmurskim naseljima ima električnu energiju, a znatan broj njih je legalno

²⁹ Sve informacije o infrastrukturi naselja Roma u Prekmurju preuzete su iz: Župančič (2010, 12–35).

priključen. Kao loš primjer navodim romsko naselje Pušću, gdje od 227 kuća, svega 123 imaju priključenu električnu energiju (od toga 115 legalno).³⁰ U ostalim naseljima je znatno bolje stanje. Zbog pristupanja Slovenije Europskoj Uniji Romi u Prekmurju uglavnom imaju uređenu komunalnu infrastrukturu naselja. Ipak, u većini prekmurskih romskih naselja kanalizacija još uvijek predstavlja velik problem. U 25 od 32 romska naselja u Prekmurju kanalizacija nije izgrađena. Kao i u Hrvatskoj, velik problem je legalizacija naselja. Mnoge su kuće legalizirane, ali postoji velik broj objekata koje nemaju ni lokacijsku ni građevinsku dozvolu. Tako su od 180 zidanih kuća u Pušći tek 33 legalizirano, dok ih je 147 izgrađeno na crno. I u ostalim prekomurskim romskim naseljima situacija je slična. Problem legalizacije vezan je za vlasništvo zemlje. Od 32 romska naselja u Prekomurju, Romi su tek djelomični vlasnici zemlje na kojima su izgrađene njihove kuće u tri naselja.

Romi u Mađarskoj žive u 72% slučajeva u odvojenim naseljima, a oko 26% ih živi u naseljima bez ikakve infrastrukture ili samo s osnovnom infrastrukturom. Prema podacima iz 2003. godine, čak 6% njih živi u izuzetno lošim stambenim uvjetima, praktički pravim slumovima (Kallai i Toerzoek 2003, 50). Od 72% koji žive odvojeno od većinske populacije, njih 6% živi u segregiranim naseljima, 2% izvan svih naselja, 42% na rubu naselja i 22% u pretežno romskim naseljima. Najviše segregiranih ili izoliranih naselja ima u sjevernoj i sjeveroistočnoj Mađarskoj, dok su naselja u zapadnoj i centralnoj Mađarskoj bolje integrirana (Somogyi i Teller 2011, 10).

Segregirana romska naselja prevladavaju u sve tri zemlje. Budući da su podaci o infrastrukturnoj osnovici za Mađarsku manjkavi, usporedbom prekomurskih i međimurskih romskih naselja možemo ustanoviti da su Romi u Prekomurju u boljem položaju od međimurskih Roma, ali tek u kvaliteti prometnica koje vode do naselja. Ostali elementi infrastrukture, kao što su vodovod, električna energija, legalizacija naselja, širenje naselja i u slovenskom Prekomurju i u hrvatskom Međimurju predstavljaju problem. Te probleme Romi ponajčešće rješavaju svojim brojem glasova na izborima. Lokalni političari, koji žele dobiti romske glasove, u predizbornoj utakmici, osiguraju Romima neki od elemenata infrastrukture u njihovim naseljima. Unatoč činjenici da je desetljeće Roma već na izmaku, životni standard u brojnim romskim naseljima u Hrvatskoj nije se umnogome poboljšao u odnosu na period prije. Ipak, oni romski predstavnici naselja koji su uspjeli dobiti sredstva iz Europske Unije uspjeli su donekle urediti okoliš svojih naselja i osigurati kvalitetniji život svojim stanovnicima.

Školovanje i izobrazba Roma

Romi u Hrvatskoj trpe još jedan oblik diskriminacije. Osim ekonomskog, političkog i kulturnog marginaliziranja, ova je etnička skupina marginalizirana je i na planu obrazovanja. Prema ispitivanju koje su provele Ramiza Memedi i

³⁰ Prema istraživanjima iz 2010. godine od 1172 romskih stambenih jedinica u Sloveniji 768 je priključeno na električnu mrežu (lil 66%). Od njih 42% ima legalan priključak električne mreže. U Prekmurju je stanje znatno povoljnije nego u ostalim dijelovima Slovenije.

Branislava Baranović čak je 87% ispitanih Romkinja u sedam županija bez završene osnovne škole, dok je postotak muškaraca bez završene osnovne škole 75% (Baranović 2009, 94). Uslijed nabrojanih problema, nepovoljnih životnih uvjeta u kojima romska djeca žive, i segregiranih naselja gdje nemaju mogućnost socijalizacije s hrvatskom djecom i gdje je manje prilika za učenje hrvatskog jezika, te općenito uslijed diskriminacije njihovih roditelja kojima je zbog nedovoljnog obrazovanja uskraćeno pravo na kvalitetan i dobro plaćen posao, a ponekad i uopće na posao, nemoguće je očekivati jednake rezultate školovanja hrvatske i romske djece. Također, kako navodi Neven Hrvatić, tradicionalna romska zanimanja nisu dozvoljavala i ne dozvoljavaju dugotrajno školovanje, već ranu specijalizaciju uz učenje u skupini od starijih ili roditelja (Hrvatić 2000, 270). Prema Nacionalnom programu za Rome ciljevi toga programa svode se na sedam točaka: uključivanje romske djece u programe predškolskog odgoja, odnosno u programe za polazak u školu, uključivanje djece školskih obveznika u redovno obrazovanje i poticanje za završetak obrazovanja do granica vlastitih mogućnosti, uključivanje mladeži i odraslih u nastavak obrazovnog procesa, u skladu s principom cjeloživotnog učenja, uključivanje odraslih Roma u projekt Hrvatska pismenost: put do željene budućnosti, stipendiranje polaznika srednje škole i fakulteta, tiskanje romskog rječnika (ne bajaškog, jer Bajaši u pravilu ne govore romski jezik) i drugih publikacija na romskom jeziku i edukacija učitelja i suradnika-pomagača.³¹

Kao osnova za bilo kakav razvitak obrazovnog sustava kod Roma jest predškolski odgoj. Predškola je pak obavezna za djecu koja nisu obuhvaćena redovnim programom predškolskog odgoja do pete godine te se provodi u godini od 1. listopada do 31. svibnja, a broj djece ne može biti veći od dvadeset u jednoj grupi. Radi pripreme romske djece za polazak u školu, važno je što veći broj djece uključiti u programe predškole. U program predškole 2005./2006. bilo je uključeno 459 romske djece u Hrvatskoj, dok ih je u predškolskom odgoju (dakle i u vrtić, osim predškole) bilo 636. U školskoj godini 2006./2007. taj je broj bio znatno manji (509 djece u predškolskom odgoju, a 298 djece u predškoli) – v. Horvat (2009, 464–465). Ministarstvo prosvjete i športa verificiralo je više vrsta predškolskih programa u koje su uključena i romska djeca. Osim uključivanja u redovni vrtić s ostalom djecom, verificirani su i: program istovrstan redovnom vrtiću za romsku djecu, kraći programi koji traju tri sata dnevno, programi kojima su obuhvaćena romska djeca godinu dana prije polaska u školu, i slično. Te programe provode dječji vrtići, romski dječji vrtići, osnovne škole, romske i ostale udruge. Okosnica toga programa je učenje hrvatskog jezika, razvijanje higijenskih i radnih navika, društvenosti (?), suosjećajnosti (?), samokontrole i usvajanje prihvaćenih obrazaca većinskog ponašanja. U Hrvatskoj je također, barem nominalno osigurano ispitivanje psihofizičkog statusa i govorno-jezičnog statusa prije polazanja predškole, ispitivanje koje provodi pedagog, psiholog, defektolog, socijalni radnik i liječnik; zatim je osiguran jedan besplatni obrok i dodatna izobrazba odgojitelja za rad s djecom Roma. Romski pomagači su velika pomoć u organizaciji predškolskog (a kasnije i školskog) odgoja koja omogućuje djeci pripremu za školu. Oni su u

³¹ V. www.vlada.hr/nacionalniprogramromi.

pravilu stanovnici naselja ili dobro poznaju naselje iz kojeg su učenici s kojima rade, imaju najmanje srednju stručnu spremu i uz dobro znanje hrvatskog jezika poznaju i romski jezik sredine u kojoj su učenici.³² Tajnik *Udruge učitelja i romskih pomagača Izvor* Z. K. iz Goričana kazuje da na području Međimurske županije djeluje 19 pomagača, a na području Varaždinske 3, dok na području Koprivničko-križevačke rade dva pomagača. Pomagači su zaposleni na ugovor o djelu na godinu dana, što je za njih relativno nepovoljno, a plaćeni su oko 3500 kuna. Z. K. kazuje kako kao romski pomagač ima zadatak objašnjavati djeci na romskom (bajaškom) jeziku njihove zadatke te ih otpratiti u školu i dopratiti do kuće. Z. K., romski pomagač iz Koprivničko-križevačke županije, kazuje kako je završio 850 sati tečaja u Pučkom sveučilištu u Koprivnici. Dosada još nije radio s osnovnoškolcima, ali će od jeseni predavati u Osnovnoj školi u Drnju. »Sam izlazak iz romskog naselja prije odlaska u školu je edukacija za tu djecu. Ja, brat i još jedna djevojka iz Sigetca bili smo romskoj djeci u predškoli prevoditelji. Roditelji iz Sigetca, Drnja, Herešina, Peteranca i Vlislava pokazali su interes za predškolu, dok roditelji iz Legrada i jedan dio roditelja iz Žlebica nisu pokazali interes. U predškoli smo djecu učili higijeni, brojanju, pisanju, a u nju su dolazili i ponavljači iz škole.« J. B. kazuje kako je u Lončarevu u sklopu naselja organiziran predškolski odgoj. »Prije nitko nije mogao doći do osmog razreda. Po tri godine su znali ponavljati razred. Sada kada imamo predškolski odgoj djeca radije idu u školu. Do prije petnaest godina nismo o tome mogli sanjati.« O predškolskom odgoju govori i Z. Đ. iz Gornjeg Kuršanca. Ona radi u dječjem vrtiću Pirgo u Kuršancu, gdje je upisano 42 djece. Navodno su svi stanovnici naselja Kuršanec koji imaju djecu u dobi od pet ili šest godina dali svoju djecu u vrtić zato da bi naučili hrvatski jezik, budući da većina djece predškolske dobi govori samo bajaški. Vrtić financira Grad Čakovec. Do prošle godine djecu iz Kuršanca vozilo se u Čakovec, a od ove godine dječji vrtić se nalazi u samom romskom naselju Kuršanec. Prije osnivanja dječjih vrtića i igraonica za Rome, Romi su bili uključeni u rad dječjih vrtića u Pribislavcu, Zebancu i Selnici (Vugrinčić 2008, 22–23). U vezi s osnivanjem predškolskih ustanova postoje i velika razočaranja. Naime, ponegdje su te ustanove obećane od organa državne uprave, kao na primjer u Strmcu u Varaždinskoj županiji, gdje je postavljen i kontejner u kojem se odgoj trebao odvijati, ali u praksi nikada nije zaživio. U predškolski odgoj 2008. bilo je uključeno tek 14% pripadnika dobne skupine do 7 godina romske nacionalne manjine u Međimurju. Ostalih 86% polazilo je samo programe predškole.

Osnovna škola obavezna je za svu djecu koja su 31. ožujka tekuće godine navršila šest godina. Ustavom Republike Hrvatske i zakonskim odredbama zajamčeno je svoj djeci od 7. do 15 godina života osnovno obrazovanje. Osnovnoškolskim obrazovanjem bilo je obuhvaćeno 2008. godine 1400 djece Roma

³² Nekoliko je poteškoća čije uklanjanje uvjetuje kvalitetan rad romskih pomagača: broj pomagača trebao bi biti veći, ne postoji sustavno obrazovanje za romske pomagače, uloga romskih pomagača nije u društvu i romskoj zajednici dovoljno precizno određena, i ne postoji zajedničko učenje romskih pomagača i učitelja koji provode nastavu. O romskim pomagačima u nastavi vidi Novak Milić 2007.

na području Međimurja.³³ Međutim, iz statističkih podataka vidljivo je da je njihova protočnost izuzetno slaba. U prvi je razred te godine upisano 314 učenika, a u osmom razredu bilo ih je tek 50 (Vugrinčić 2008, 21).³⁴ Problemi se javljaju već pri upisu u prvi razred, a navodi ih pedagog Nikola Vuković iz Osnovne škole Grgura Karlovičana u Đurđevcu: djeca ne govore hrvatski, razumiju ga, ali ne govore sve riječi, potrebna je pomoć starijih za komunikaciju; djeca ne znaju držati olovku; većina djece ne prepoznaje sve boje (koriste jednu boju za crtanje); orijentacija u prostoru i vremenu je slaba; djeca broje do deset, ali ne znaju sama pisati brojeve ili ih prepoznati; manji broj djece piše tek po nekoliko slova; crtež ljudskog lika ili kuće oskudan je, s malo pojedinosti; higijenske navike su nerazvijene (Vuković 2002, 466). U naseljima u kojima žive Romi njihova djeca predstavljaju najčešće većinu u razrednim odjeljenjima. Zbog slabog poznavanja hrvatskog jezika pojedine osnovne škole u Međimurju su formirale segregirana romska odjeljenja. Afera sa segregiranim razredima u selu Macincu, Podturnu i Orehovici potresala je

³³ Nekada je broj djece koja su polazila osnovnu školu bio znatno manji. Interesantna je priča J. B. iz Lončareva, koji se prisjeća kako je pedesetih godina prošlog stoljeća krenuo prvi iz svojeg sela u školu. »Djeca Hrvati su čuvali krave. Oni su me primili da zajedno s njima čuvam krave, jer je bilo četvero ili petero djece. Kada su krenuli u školu, pitali su me da idem s njima u školu. Išao sam odmah sljedećeg dana u školu. Do šestog sam razreda hodao u školu bez knjiga. Imao sam samo jednu bilježnicu i završavao školu s vrlo dobrim ili odličnim uspjehom. Kada sam završio školu, zamolio sam pomoć za dalje školovanje, ali je nisam dobio.«

³⁴ Godine 2001./2002. u četiri međimurske škole (Podturen, Orehovica, Macinec i Kuršanec) bilo je ukupno 398 romske djece u razredima od prvog do četvrtog. U razredima od petog do osmog broj djece se znatno smanjio, pa ih je u istim školama bilo tek 122. U Međimurskoj županiji bilo je upisano 2004./2005. 1013 učenika romske nacionalnosti. Od toga ih je 332 bilo u prvom razredu, a tek 33 u osmom razredu (v. Kazija 2008, 168, i url: http://www.coe.int/T/DG3/RomaTravellers/archive/stabilitypact/activities/Croatia/romaaccessemploymentCroatian_en.asp.) O razlozima napuštanja škole govori i jedan primjer iz Stiske, gdje je D. B. autoru izjavio: »U razredu smo bili četvorica Roma. Svi moji prijatelji su odustali od školovanja, pa sam i ja odustao nakon petog razreda.« Zanimljiva je i situacija u Murskom Središću. Ondje M. M. izjavljuje: »Kada sam ja išao u školu dogodila se nesreća. Do škole je bilo tri i pol kilometra i automobil je pregazio dijete. Romi nisu puštali djecu do škole dok oko 2000. nismo dobili autobus. Kada sam ja išao u školu, samo su C razredi bili ciganski. Od 35 (romskih, op.a.) učenika samo sam ja završio srednju školu. U Murskom Središću bio sam sam Rom u jednom razredu. Ostali su me izolirali. Dali su mi prvu klupu i u njoj sam sam sjedio, a zločeste su selili meni.« Prema istraživanju Branislave Baranović vidljivo je koji su razlozi zašto mladi Romi nisu nastavljali školovanje: morao sam zarađivati za život, nisam imao uvjete za učenje kod kuće (puno ukućana, nedovoljan prostor), morao sam pomagati u kući, učitelj/učiteljica mi nije davao/davala dovoljnu potporu, osjećao sam se manje vrijednim od ostale djece, rano sam se udala/oženio, dobila sam dijete, nisam htio/htjela ići u školu, učitelj /učiteljice se nisu jednako odnosile prema Romima i prema neromima. Najviše odgovora vezanih za neugodne događaje u vremenu školovanja spominju vrijeđanja na nacionalnoj osnovi, fizičko nasilje učitelja/učiteljica nad Romima, sram zbog neimaštine, i neznanje. Prema istom istraživanju čak više od dvije trećine ispitanih Roma i Romkinja ne žele nastaviti školovanje, dok ih tek nešto više od jedne petine iskazuje želju da ga nastave. Budući da su u centru pažnje u ovom ispitivanju bile Romkinje, razlog nenastavljanja školovanja najčešće se objašnjava brigom o djeci. Jedan dio ispitanih pokazao je želju da nastavi večernju školu koja bi bila organizirana u selu, a najmanji broj ispitanica su kao razlog navele rješavanje stambenog pitanja. (Baranović 2009, 53, 60).

hrvatsku javnost prošle godine.³⁵ Naime, u ovim naseljima škole su u najvećem dijelu romske, zbog velikog broja romske djece u obližnjim romskim dijelovima sela. Školu u Macincu polazi između 75 i 80% djece iz obližnjeg romskog naselja Parag, a ondje su djeca bila segregirana i iz higijenskih razloga, pa su mali Romi dobivali posebno užinu, zasebno od hrvatske djece. U školskoj godini 2001./2002. romske je razrede pohađalo 511 učenika Roma od ukupno 865 romskih učenika u Međimurju. Najviše takvih segregiranih učenika bilo je u Osnovnoj školi Macinec (83,33%) i Kuršanec (88,49%) – v. Horvat (2009, 455). Nakon što su te školske godine u nabrojenim mjestima formirani segregirani razredi, roditelji petnaestero učenika, pripadnika romske nacionalne manjine iz Kuršanca, Orehovice, Podturena, i Trnovca (Paraga), tužili su četiri osnovne škole za rasnu diskriminaciju i kršenje prava za školovanje. Roditelji učenika koji su bili smješteni u posebne romske i u mješovite razrede tvrdili su da su im djeca segregirana zato što su Romi, a da je program namijenjen njima sadržavao 30% manje sadržaja od nacionalnog programa. Nakon što su na temelju testova koji su ispitivali njihove psiho-fizičke sposobnosti, a ne jezične sposobnosti, kako je bilo navedeno u prethodnom priopćenju, romska djeca smještena u posebne razrede, nije ništa učinjeno u smislu rješavanja njihovog navodnog nepoznavanja hrvatskog jezika. Osim četiri osnovne škole tužili su i Ministarstvo prosvjete i sporta, Međimursku županiju i državu. Domaći su sudovi odbili njihovu tužbu uz obrazloženje da su romska djeca stavljena u zasebne razrede jer im je potrebna dodatna naobrazba iz hrvatskog jezika. U veljači 2007. Ustavni sud je zaključio da osnivanje posebnih razreda u međimurskim osnovnim školama za Rome prvašiće koji ne znaju hrvatski jezik nije neustavno i ne znači njihovu segregaciju i diskriminaciju. No, Ustavni je sud zaključio da je ta praksa neprihvatljiva u višim razredima, kada romska djeca nauče hrvatski jezik. Tužba je podnesena i Europskom sudu za ljudska prava, koji je 2010. zaključio da smještanje djece u romske razrede tijekom osmogodišnjeg školovanja nije bilo opravdano i da hrvatske vlasti nisu osigurale dovoljnu brigu za njihove posebne potrebe.³⁶ Međutim, segregirani razredi postoje i dalje, a njihov broj koji je 2001. iznosio 24, u 2008./2009. iznosi dvostruko više. Danas na području Međimurske, Varaždinske i Sisačko-moslavačke županije postoji čak 67 segregiranih razreda. Ipak, na području Podturena djeca iz Lončareva od 2002. godine više ne idu u segregirane razrede.³⁷ Sljedeća tablica koju je izradila Ana Horvat pokazuje strukturu škola u kojima su prisutni Romi na području Međimurja te broj romskih pomagača (Horvat 2009, 466–467).

³⁵ Segregirani razredi nisu posebnost Hrvatske, već i nekih drugih europskih zemalja. Najveći broj romske djece u europskim zemljama pohađa škole za djecu sa posebnim potrebama. U Slovačkoj npr. specijalne škole pohađaju u 99,5% slučajeva romska djeca. Segregirani romski razredi prisutni su u Grčkoj, Danskoj, Latviji, Cipru, Italiji, Poljskoj, ali i u drugim europskim zemljama. (Horvat 2009, 454).

³⁶ Zanimljivo je da je presuda donesena tijesnom većinom od devet naprema osam sudaca. (*Novosti – sedam dana*, broj 535, 20. ožujka 2010., *Novosti – sedam dana*, broj 537, 2. travnja 2010.)

³⁷ www.h-alter.org/vijesti/ljudska-prava/romi-hrvatska -1-0.

Škola	Segregiranih razreda	Romi/ukupno djece/broj romskih pomagača	%
OŠ Domašinec, Domašinec	Nema	34/298/nema	11,41%
OŠ Donja Dubrava, Donja Dubrava	Nema	17/285/nema	5,96%
OŠ Kotoriba, Kotoriba	1	99/322/1	30,75%
OŠ Kuršanec, Kuršanec	13	287/454/2	63,21%
OŠ Dr. Ivan Novak, Macinec	14	319/494/4	64,57%
OŠ Mala Subotica, Mala Subotica	9	177/518/3	34,16%
OŠ Mursko Središće, Mursko Središće	Nema	78/558/2	13,98%
OŠ Orehovica, Orehovica	6	144/254/2	54,54%
OŠ Vladimir Nazor, Pribislavec	5	152/345/3	44,06%
OŠ Podturen, Podturen	Nema	55/372/1	14,78%
Centar za odgoj i obrazovanje Čakovec	Nema	58/71/nema	81,69%

Viktimizacija roditelja i učenika neromske populacije u Međimurju vidljiva je iz primjera u Držimurcu i Pribislavcu. Ministarstvo obrazovanja odustalo je od provođenja integracije romskih razreda u miješane razrede u školskoj godini 2002./2003. nakon što su roditelji Hrvati dva dana držali zatvorenom školu u Držimurcu (koju su u većini pohađali Romi iz Piškorovca) tražeći da se od sedam integriranih razreda (dakle mješanih razreda Roma i Hrvata) sačine dva miješana s malim brojem Roma koji odgovoraju njihovim uvjetima (higijena i ponašanje) te pet segregiranih razreda (Horvat 2009, 459).³⁸ U selu Pribislavec bili su najveći problemi s romskom djecom. Naime, povećanjem nataliteta broj Roma u osnovnoj školi Vladimir Nazor porastao je toliko, da je od oko 350 učenika u školi bilo oko 150 Roma. Roditelji hrvatske djece su organizirali bojkot polazanja nastave učenika Hrvata dok se iz škole ne isključi grupa Roma-nasilnika koji su provodili teror nad ostalom djecom. Oblici terora koji su romska djeca provodila nad hrvatskom djecom su psihičko, fizičko i seksualno zlostavljanje. Romi su u školu donosili i pištolje (za koje se tek kasnije utvrdilo da se radi o igračkama), što je uz neadekvatno ponašanje prema učiteljima i suučenicima dovelo do eskalacije sukoba između Roma i Hrvata.³⁹ Od strane Hrvata osnovana je tada udruga *Roditeljsko krilo*, za koju Ž. B. iz Pribislavca tvrdi da je politički montirana zbog izbora koji su u tom trenutku bili blizu, pa je trebalo smijeniti ravnatelja škole i načelnika općine. Nakon toga događaja većina nasilnih Roma bila je isključena, a jedan dio njih poslan je u domiteljskim obiteljima i u večernje škole. Nakon ispada jednog učenika

³⁸ Osim higijene i ponašanja (nedisciplinirano i agresivno ponašanje) malim se Romima najčešće prigovara da ne mogu savladati gradivo jednako brzo kao djeca koja nisu Romi, izostanci, nedovoljan interes i nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika.

³⁹ www.nacional.hr/clanak/nocna-mora-roditelja-mali-medimurski-romi-u-skolu-dolaze-s-pistoljima; www.odisej.biz/voxpopuli/kolumna.asp?id=103.

šestog razreda romske nacionalnosti osnovne škole u Pribislavcu koji je na ogradi napisao *Bit će mesa, šalji nam salate* (aludirajući na uzvike četnika u Vukovaru 1991.), udruga *Roditeljsko krilo* je djelovala tekstem u *Međimurskom listu* u kojem je stajalo da stanovnici Livadarske ulice (Romi) nemaju pravo na korištenje govora mržnje i da im to »neće tolerirati ni mještani Pribislavca«. ⁴⁰ Interesantni su i pogledi profesora i učitelja u Macincu u Međimurju. Iako potječu iz davne 1994. godine, mnogo govore o tome na koji su način u to vrijeme problemi bili posloženi. U školskoj godini 1994./1995. u Macincu je bilo u osam razreda 171 romski učenik. Učiteljice Ines Lesar i Spomenka Mavriček pišu o problemima: »U radu se dakle služimo obiljem didaktičkog materijala koji sami izrađujemo ili pak nam pri uspostavljanju komunikacije pomažu ponavljači ili stariji učenici. ... Djeca su oduševljena ambijentom koji ih očekuje u školi. Tu se počinje zadovoljavati njihova želja za vođenom igrom, za znanjem. Spoznaja da će naučiti čitati, pisati, računati u početku je motivirajuća, ali kako se to ne postiže odjednom, motivacija se gubi. ... Mi njihovu pozornost možemo zadržati kojih desetak minuta. ... Svega 25% učenika usvoji minimum sadržaja. ... Izostajanje s nastave i činjenica da se obrađeni sadržaji u školi ne njeguju kod kuće, razlog su zašto mnoga djeca ponavljaju razred. Događa nam se, a to nije rijedak slučaj, da u jednom razredu imamo učenike od 9 do 15 godina starosti. ... Suradnja s roditeljima je vrlo loša, gotovo nikakva... Pri toj suradnji doživljavamo često najrazličitije neugodnosti.« (Hrvatić 1994, 36).

Z. K. svojim uspjehom smatra činjenicu da je u Maloj Subotici ove godine 8 romskih učenika uspjelo završiti osmi razred te da svi planiraju nastaviti školovanje, za što će im Udruga romskih pomagača dati preporuke. Oni koji ne uspiju završiti osnovnu školu školovanje mogu nastaviti na pučkom učilištu (tzv. večernjoj školi), ali to se školovanje plaća vlastitim sredstvima. Činjenica jest da je sve više Roma koji pohađaju srednju školu. Tako ih u Paragu ima, kako procjenjuje V. O, i do stotinu koji imaju srednju stručnu spremu (iako je ta procjena znatno prevelika s obzirom na broj stanovnika). U Orehovici pojedini Romi pohađaju srednju školu za zidara, ličioca, medicinsku sestru, automehaničara, keramičara i kuhara. I dalje postoji podjela na tipično muška i tipično ženska zanimanja. Tako djevojke koje upišu srednju školu najčešće postaju frizerke, medicinske sestre, trgovkinje, a kod muške djece su najzastupljenija zanimanja automehaničara, autolakirera, električara, policajaca i slično (Baranović 2009, 96). Stav roditelja prema školovanju djece Roma izuzetno je bitan. Tako J. I. iz Gornjeg Kuršanca kazuje: »Ja sam sebi obećao: ako već ja nemam školu, barem da mi djeca pohađaju školu. Tako moja najstarija kći pohađa treći razred srednje škole, a mlađa djeca idu u peti, sedmi i osmi razred osnovne škole u Kuršancu.« Prema prikupljenim rezultatima ispitivanja dr. Branislave Baranović, tako misle i neki drugi romski roditelji. Odgovori u anketi pružaju različita razmišljanja roditelja koja upućuju na činjenicu da su pripadnici romske nacionalne manjine sve osvješteniji o važnosti školovanja svoje djece koje bi im moglo osigurati kvalitetniji život. Među odgovorima romskih roditelja treba istaknuti ove: *moram raditi da stvorim materijalne uvjete za školovanje djece, moram naći posao da omogućim školovanje*

⁴⁰ *Novosti – sedam dana*, br. 535, 20. ožujka 2010.

djeci, moram pomagati djeci rješavati domaće zadaće, moram više ići na roditeljske sastanke i kontaktirati s profesorima... (Baranović 2009, 88).⁴¹ Ipak, obeshrabrujuća je činjenica da oko 50% roditelja Roma i Romkinja nemaju nikakve planove za školovanje vlastite djece (Baranović 2009, 68). Prema podacima koji su prikupljeni anketiranjem 2004. godine vidljivo je da u Međimurju 93,5% romskog stanovništva nije uopće pohađalo srednju školu, a svega je 6,5% sa srednjom školom. Fakultet od ispitivanog uzorka na području Međimurja nitko nije polazio. Slično je i u Varaždinskoj županiji, gdje je postotak stanovništva koje je pohađalo srednju školu nešto veći (7,5%), a fakultet također nitko nije polazio (Štambuk 2005, 104–105).

O organiziranom školovanju Roma u Prekomurju možemo govoriti već od 1962. godine kada je u Pušči osnovan prvi romski dječji vrtić. Na području Prekomurja danas djeluju dva romska vrtića, sa sveukupno tri odjeljenja, dva u Murskoj Soboti i jedan u Lendavi i u njima je u školskoj godini 2002./2003. bilo 41 dijete. Kao i u Međimurju dva su osnovna problema kod djece Roma toga uzrasta: nedovoljna socijalizacija i integracija u slovensko društvo te slabo ili nikakvo poznavanje slovenskog jezika. U Prekomurju je 1991. prema rezultatima istraživanja slovenskih demografa bilo 11,9% Roma, govornika romskog jezika, i drugih članova kućanstva koji su u potpunosti bili bez školske izobrazbe, 46,7% onih koji su imali nezavršenu osnovnu školu, 8,6% onih sa dopisnom školom, 5,2% onih sa srednjom školom, 1,5% s visokom školskom naobrazbom i 0,8% nepoznato (Josipovič i Repolusk 2003, 147). Prema izvještaju Vlade Republike Slovenije, Ureda za narodnosti, 2002. je 65% romske populacije (dakle onih koji se iskazuju kao Romi) imalo nezavršenu osnovnu školu. U čitavoj Sloveniji u školskoj godini 2005./2006. bilo je 1614 romskih učenika i učenica u osnovnoj školi.⁴² Najveći broj Roma u Sloveniji pohađa osnovne škole upravo u Prekomurju, a budući da su prekomurski Romi bolje integrirani u slovensko društvo od dolenjskih i gorenjskih Roma, daleko je veći postotak onih koji završe osnovno školovanje. Prema sljedećoj tablici je vidljivo koliko je Roma bilo u pojedinim osnovnim školama u Prekomurju u školskoj godini 2002./2003 (Grupa autora 2004, 32–34).

Naziv škole	Broj učenika
Osnovna škola Beltinci	20
Osnovna škola Cankova	29
Osnovna škola Franceta Prešerna Črenšovci	25
Dvojezična osnovna škola Dobrovnik	2

⁴¹ Sami Romi su dali i neke prijedloge kako poboljšati uspjeh djece Roma u školama: spriječiti ranu udaju i ženidbu, poraditi više s djecom na učenju hrvatskog jezika, odseliti se u grad među nerome, provesti edukaciju roditelja o važnosti školovanja, i pružati podršku vlastitoj djeci u daljem školovanju. (Baranović 2009, 89). U Međimurskoj županiji, prema istraživanju, roditelji romske djece odgovorili su da je za kvalitetnije školovanje romske djece najpotrebnije uspostaviti bolju suradnju s roditeljima romske djece (83% odgovora izrazito se slažem), formiranje mješovitih razreda (85%), uvođenje besplatnih udžbenika (79%), uvođenje besplatnog prijevoza (77%). (Baranović 2009, 85).

⁴² S. Baluh, *Splošne informacije o romski etnični skupnosti v Sloveniji*, 4. Tekst vidi na www.uem.gov.si.

Osnovna škola Grad	4
Osnovna škola Kuzma	12
Dvojezična osnovna škola Lendava I	10
Dvojezična osnovna škola Genterovci	8
Osnovna škola Dokležovje pri Bakovci	5
Osnovna škola Bakovci	1
Osnovna škola I Murska Sobota	33
Osnovna škola III Murska Sobota	41
Osnovna škola II Murska Sobota	34
Osnovna škola Puconci	28
Osnovna škola Bodonci pri Puconci	11
Osnovna škola Mačkovci pri Puconci	5
Osnovna škola Sveti Jurij Rogoševci	32
Osnovna škola Pertoča	5
Osnovna škola Serdica	14
Osnovna škola Tišina	27
Osnovna škola Turnišče	4
Dvojezična osnovna škola Lendava II	19
Osnovna škola IV Murska Sobota	25
Ukupno	394

Prema posljednjim podacima u Sloveniji postoji još samo jedan segregirani razred, dok ih je donedavno bilo još osam. Većina romskih roditelja i romskih pomagača smatra da su nesegregirani razredi najbolja opcija za romsku djecu, dok samo 56,7% neromskih roditelja u Sloveniji smatraju da je to dobro rješenje (Grupa autora 2004, 25). S obzirom na manji broj Roma u Prekomurju, ali i u Sloveniji, nego u Međimurju, razumljivo je da je broj segregiranih razreda na tome području zanemariv.

U Mađarskoj je do 1961. samo manji broj romske djece završavao obvezatnih osam razreda osnovne škole. Stoga je tadašnja Mađarska socijalistička radnička partija donijela odluke koje su trebale riješiti taj problem, pa je broj Roma koji su se školovali naglo porastao. Istraživanje koje je provedeno 1971. pokazalo je da je svega jedna četvrtina Roma koji su tada bili u dobi između 20 i 24 godine završila osnovnu školu, dok od djece mlađe od 14 godina gotovo četiri petine nije uopće išlo u školu. Romska su djeca, ukoliko su išla u školu, najčešće pohađala segregirane razrede ili čak posebne škole koje su opremom i kadrom zaostajale za običnim školama. Takve pomoćne škole, kako su ih nazivali, ukinute su 1985. godine, ali su i nadalje ostali segregirani razredi. Ipak je, koliko se čini, jedan dio romske djece (oko trećine) završilo osnovnu školu sredinom devedesetih, ali je i dalje kao problem ostao prijelaz u srednju školu. Segregirani razredi su nepovoljni za male Rome, budući da su u njima kriteriji za dobivanje ocjena i stjecanje znanja znatno niži nego u miješanim ili mađarskim razredima, pa ta djeca zaostaju za svojim vršnjacima. Samo manji broj mađarskih Roma upisuje srednju školu. Da bi se taj problem prevladao stvorene su manjinske gimnazije. Takva je gimnazija Mahatma Gandhi u Pečuhu koja školuje mnogobrojnu romsku djecu s područja čitave južne Mađarske (pa tako i iz županije Zala u neposrednom susjedstvu

Prekomurja i Međimurja). Kod školovanja malih mađarskih Roma javljaju se dvije prepreke: ili su kod kuće samo pričali bajaški ili lovarski jezik ili je, kada je riječ o Romima koji su se integrirali u mađarsko društvo govoreći mađarski jezik, problem u tome što je razina njihova razumijevanja apstraktnih sadržaja izuzetno niska, budući da su se kod kuće u svakodnevnom životu služili samo izrazima za potrebe svakodnevnog života. U Mađarskoj je školske godine 1998./1999. bilo 230 osnovnoškolskih razreda s 13300 romskih učenika gdje su više od 50% učenika Romi, 740 razreda sa 10300 romskih učenika gdje je više od 75% učenika Roma i 700 razreda sa oko 10000 romske djece u kojima su samo romski učenici. Tih 33600 od ukupno 93000 romske djece pohađalo je nastavu u razredima s većinskom romskom populacijom. Dvije trećine romske djece završavalo je osnovnoškolsko obrazovanje do dobi od 16 godina, a još 14–15% do dobi od 18 godina. Od njih koji su završili osnovnu školu 85% je upisalo neki oblik srednje škole. Krajem devedesetih je svega 42% malih Roma u Mađarskoj pohađalo vrtić, oko 80% Roma imalo je završenu samo osnovnu školu, dok ih svega 5% imalo završeno srednjoškolsko obrazovanje. Danas je taj postotak nešto viši. Samo 0,3% Roma u Mađarskoj ima fakultetske diplome.⁴³

Može se zaključiti da je obrazovna situacija Roma u Međimurju i varaždinsko-koprivničkoj regiji uistinu zabrinjavajuća. Prema anketnom istraživanju 2004. bez potpune osnovne škole u Međimurju je bilo čak 82,9% ispitivanih kućanstava, a na području Varaždinske županije 78,8%, što je najlošiji prosjek na području Hrvatske. Ipak, u posljednjih sedam godina stvari su se donekle popravile. Predškole i predškolski odgoj uvelike su pridonijeli tome da su romska djeca prilagođenija osnovnoškolskom obrazovanju, pa i lakše završavaju osnovne škole. Jedan dio njih nastavlja i srednjoškolsko obrazovanje, a nedavno je prva romska pomagačica završila i fakultet. Ipak, problemi nastaju nakon završetka srednjoškolskog obrazovanja budući da među lokalnim stanovništvom postoje i dalje predrasude prema Romima. Stoga se razočaranja onih koji su završili srednju školu projiciraju i na one koji bi trebali nastaviti srednjoškolsko obrazovanje. Pitanje je da li će nakon zabrane prikupljanja sirovina i nakon ulaska Hrvatske u Europsku Uniju (kada će se možda kao i u Mađarskoj uvesti radna obaveza za one koji primaju socijalnu pomoć) ipak veći broj Roma odlučiti za srednjoškolsko i fakultetsko obrazovanje ili će linijom manjeg otpora i dalje računati na socijalnu pomoć hrvatske države. U susjednoj Sloveniji i Mađarskoj situacija s obrazovanjem Roma je nešto bolja, o čemu govore statistički izvještaji o većem broju Roma sa završenom osnovnom školom i srednjoškolskim obrazovanjem.

⁴³ V. Nikšić (2004, 393–396), Kallai i Toersok (2003, 55–57, 72–74), Budapest institute for Policy analysis, *Background material for an EU Roma strategy framework Hungary*, march 2011, 1 (tekst vidi na www.budapestinstitute.eu), i Ministry of foreign affairs, *Gypsies/Roma in Hungary*, Budapest 2004 (tekst vidi na www.mfa.gov.hu).

Zaključak

Iz svega navedenoga, moguće je izvesti ove zaključke:

1. Romska naselja u Međimurju, Prekomurju i jugozapadnoj Mađarskoj pripadaju uglavnom plemenu Roma Bajaša i nastala su polovicom 19. stoljeća
2. Romska naselja u Međimurju, Prekomurju i Mađarskoj uglavnom pripadaju tipu segregiranih naselja
3. Romi u Međimurju u postotku su najveći primatelji socijalne pomoći, dok se Romi u Sloveniji i Mađarskoj bolje snalaze u samostalnom privređivanju.
4. Romi su u socijalističkom društvu bili u boljoj poziciji što se tiče zapošljavanja nego što su kapitalističkom sistemu.
5. Romi u Sloveniji i Hrvatskoj u izuzetno su malom postotku stalno zaposleni, dok Romi u Mađarskoj imaju češće stalan posao.
6. Segregirane, manje romske zajednice bolje su integrirane u većinska društva
7. Razlozi etnomimikrije su uglavnom isti u sva tri područja a odnose se na asimilaciju koja je snažno prisutna u većinskim neromskim sredinama, bolje uvjete školovanja, lakše zapošljavanje i manju socijalnu distancu od neromskog stanovništva.
8. Infrastruktura u romskim naseljima bolja je u Prekomurju nego u Međimurju. Razlog tome leži u manjem broju Roma u Prekomurju, njihovoj boljoj integriranosti u slovensko društvo i ulasku Slovenije u Europsku Uniju.
9. O boljoj integriranosti Roma u Prekomurju u slovensko društvo govori činjenica da romska djeca u Prekomurju uglavnom ne pohađaju segregirane razrede za razliku od djece u Međimurju i susjednoj Mađarskoj.
10. Najveći broj Roma u sve tri države ima u najboljem slučaju završenu osnovnu školu (uglavnom imaju nezavršenu osnovnu školu), dok je izuzetno mali broj onih koji nastavljaju srednjoškolsko obrazovanje ili fakultete. Ipak, u sve tri države u trendu je rast postotka onih koji nastavljaju srednjoškolsko školovanje.

Literatura

- Baranović, Branislava. 2009. *Život Romkinja u Hrvatskoj s naglaskom na pristup obrazovanju*. Zagreb: Udruga žena Romkinja 'Bolja budućnost'.
- Gerenčer, Blaž. 2007. „Izobraževanje odraslih Romov v Prekmurju v obdobju od leta 2003 do leta 2005.“ Diplomski rad, Univerza v Ljubljani. Dostupno na www.pedagogika-andragogika.com
- Grupa autora. 2004. *Roma in public education, National Focal Point for Slovenia*. Ljubljana: Peace Institute – Institute for Contemporary Social and Political Studies. Dostupno na www2.arnes.si.

- Grupa autora. 2007. *Advancing Education of Roma in Hungary*. Budapest: Roma Education Fund.
- Horvat, Ana. 2009. "Segregacijom do integracije? Mogućnosti integriranog obrazovanja Roma." *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 46, 2: 443–472.
- Hrvatić, Neven. 1984. "Romi na području općine Đurđevac." *Podravski zbornik* (1984): 159–167.
- Hrvatić, Neven (ur.). 1994. *Odgoj i izobrazba djece Roma u Hrvatskoj: zbornik radova*. Macinec: Savez udruženja Roma Hrvatskoj.
- Hrvatić, Neven. 2000. "Odgoj i izobrazba Roma u Hrvatskoj." *Društvena istraživanja*, god. 9, br. 2–3 (46–47): 267–290.
- Hrvatić, Neven. 2000a. "Povijesno-socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj." *Društvena istraživanja*, god. 9, br. 2–3 (46–47): 251–266.
- Janky, Bela. 2004. „The income situation of Gypsy families.” U *Social Report 2004*, uredili Tamas Kolosi et al, 386–399. Budapest: TARKI. Dostupno na www.tarki.hu.
- Josipovič, Damir. 2009. "Romi in Prekmurje: spremembe v etno-demografski strukturi po letu 1991." U *Pomurje: Trajnostni regionalni razvoj ob reki Muri – Zbornik 20. Zborovanja slovenskih geografov*, uredila Tatjana Kikec. Ljutomer–Murska Sobota: Društvo geografov Pomurja. Dostupno na www.drustvo-geografov-pomurja.si/projekti/zborovanje/zbornik/rDamirJosipovic_T.pdf.
- Josipovič, Damir, i Peter Repolusk. 2003. "Demogeografske značilnosti Romov v Prekmurju", *Acta Geographica Slovenica*, sv. 43–I: 127–147.
- Kallai, Ernoe i Erika Toerzoek (ur.). 2003. *A Roma's life in Hungary, Report 2003, Illusory politics and standing still*. Budapest: EOKIK. Dostupno na www.eokik.hu.
- Kazija, Nikolina. 2008. "Implementacija Nacionalnog programa za Rome." *Levatičan*, br. 2: 151–178.
- Kemeny, Istvan. 2005. "History of Roma in Hungary." U *Roma of Hungary*, uredio Istvan Kemeny, 2–69. New York: Columbia University Press.
- Kemeny, Istvan i Bela Janky. 2004. *Roma population of Hungary 1971– 2003*. Budapest: Gondolat Kiado-MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intezet. Dostupno na www.mtaki.hu.
- Magdalenić, Ivan. 1995. "Romska komponenta maloljetničke delinkvencije u županiji međimurskoj." *Ljetopis studijskog centra socijalnog rada Zagreb* (1995): 51–67.
- Magdalenić, Ivan. 1995a. "Seoska i gradska maloljetnička delinkvencija u Međimurju." *Sociologija sela* 33 (1/4), (1995): 39–56.
- Matasović, Josip. 1928. "Cigani u doba terezijanstva i jozefinizma." *Narodna starina* 1928.
- Nikšić, Boris. 2004. "Romi u Mađarskoj: situacija i perspektive na pragu 21. stoljeća." *Migracijske i etničke teme*, god. 20, br. 4: 387–402.
- Novak Milić, Jasna. 2007. „Uloga romskih pomagača u nastavi." U *Drugi jezik hrvatski*, uredila Lidija Cvikić, 98–102. Zagreb: Profil International.

- Somogyi, Eszter i Nora Teller. 2011. *Supplementary background document to the vademecum, Improving housing conditions for marginalized communities including Roma in Bulgaria, Czech Republic, Hungary, Romania and Slovakia through the absorption of ERDF*. Budapest: Metropolitan Research Institute. Dostupno na www.Igi.osi.hu.
- Šiftar, Vanek. 1989. "Jezik i kultura Roma u Sloveniji." U *Međunarodni naučni skup Jezik i kultura Roma*, uredili Sait Balić et al. Sarajevo: Institut za proučavanje nacionalnih odnosa.
- Šikić-Mićunović, Lynette. 2005. "Romkinje i uvjeti njihova života." U *Kako žive hrvatski Romi*, uredila Maja Štambuk, 201–218. Zagreb: Institut Ivo Pilar.
- Šlezak, Hrvoje. 2009. "Prostorna segregacija romskog stanovništva u Međimurskoj županiji." *Hrvatski geografski glasnik* 71/2: 65–81.
- Šlezak, Hrvoje. 2010. "Prirodno kretanje romskog stanovništva u Međimurskoj županiji – slučaj romskog naselja Kuršanec." *Hrvatski geografski glasnik* 72/2: 77–100;
- Štambuk, Maja. 2005. "Obilježja romskih obitelji – kućanstava." U *Kako žive hrvatski Romi*, uredila Maja Štambuk, 1–109. Zagreb: Institut Ivo Pilar.
- Taradi, Josip. 1990. "Dolazak u Međimurje." *Međimurje* 17: 27–28.
- Vugrinčić, Marijan (ur.). 2008. *Iz života Roma, Kreativnost Roma, doprinos kulturi i turizmu*. Čakovec: Međimurski savez sportske rekreacije "Sport za sve".
- Vuković, Nikola. 2002. "Iskustva u radu s učenicima Romima u osnovnoj školi." *Napredak*, 143 (4): 462–471.
- Župančič, Jernej. 2010. *Romi in romska naselja v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije. Dostupno na www.mop.gov.si